

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Осип Юрій Федькович
(1834—1888)

Марко Вовчок
(1833—1907)

Тарас Шевченко
(1814—1861)

Леонід Глібов
(1827—1893)

Пантелеймон Куліш
(1819-1897)

Методичні рекомендації

до самостійної роботи студентів з курсу

“Історія української літератури 40-60 рр. ХІХ ст.”

УДК 378.147.886:821.161.2 “18” (072.8)

Т.М. Шарова

Ш 26 Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів з курсу “Історія української літератури 40-60 рр. XIX ст.”/ укл.: Т.М. Шарова, С.В.Шаров. – Мелітополь, 2017. – 60 с.

Рецензенти: **Маслов Іван Степанович** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української і світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;
Головань Тарас Петрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури XX століття Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

У методичних рекомендаціях до самостійної роботи студентів з курсу “Історія української літератури 40-60 рр. XIX ст.” подано структуру курсу, літературу для обов’язкового прочитання, тематику семінарських занять, відтворено теми, які винесені на самостійне опрацювання, а також контрольні питання та літературу до курсу.

Значну увагу приділено темам, які виносяться на самостійне опрацювання. Окрім плану та літератури для самостійного вивчення тем студентам пропонується інформація, яка дасть змогу підготуватися до модульного контролю та глибше засвоїти особливості літературного процесу 40-60 рр. XIX ст.

Методичні рекомендації розраховані на студентів філологічних факультетів, а також учителів та учнів загальноосвітніх шкіл.

Рекомендовано науково-методичною радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького Протокол № 2 від 13.12.2017 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
СПИСОК ТВОРІВ ДЛЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО ПРОЧИТАННЯ	6
ЖИТТЄПИС ПИСЬМЕННИКІВ 40-60 РР. ХІХ СТ.	8
Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861)	8
Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська) (1833 – 1907)	11
Пантелеймон Куліш (1819 – 1897)	13
Леонід Іванович Глібов (1827 – 1893)	14
Юрій Федькович (Осип Домінік Гординський де Федькович) (1834 – 1888)	16
Степан Васильович Руданський (1834 – 1873)	19
Олекса Петрович Стороженко (1806 – 1874)	21
Анатоль Патрикійович Свидницький (1834 – 1871)	23
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ	24
Семінарське заняття №1 Історична тема в творчості Т.Г. Шевченка.....	24
Семінарське заняття №2 Еволюція образу матері в творчості Т.Г. Шевченка.....	23
Семінарське заняття №3 Творчість Марка Вовчка в контексті української прози.....	25
Семінарське заняття №4 Роман “Люборацькі” А.Свидницького.....	25
Семінарське заняття №5 Проза Олекси Стороженка.....	26
Семінарське заняття №6 Роман-хроніка П. Куліша “Чорна рада”.....	26
САМОСТІЙНЕ ВИВЧЕННЯ ТЕМ З КУРСУ	27
Тема №1 Шевченкознавство як галузь науки в українській літературі	27
Тема №2 Період “трьох літ” Т.Г. Шевченка.....	28
Тема №3 Побутові, суспільні та політичні поеми Т.Г. Шевченка.....	30
Тема №4 Російськомовна проза Т. Шевченка	31
Тема №5 Літературна діяльність Олекси Стороженка.....	34
Тема №6 Творчість А. Свидницького.....	36
Тема №7 Роман “Люборацькі” А. Свидницького.....	39
Тема №8 Поетична творчість Ю. Федьковича	42
Тема №9 Драматизм і трагізм прозових творів Ю. Федьковича	43
Тема №10 Творчість С. Руданського.....	45
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	48
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ	52
ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	55

ПЕРЕДМОВА

Важливим чинником набуття знань студентів є предмети гуманітарного циклу, зокрема, українська література, якій, з огляду на її соціальну і педагогічну значущість, у програмі вищої освіти відведено провідну роль.

Курс “Історія української літератури 40-60 рр. ХІХ ст.” викладається студентам філологічного факультету.

Мета курсу: ознайомити студентів з особливостями розвитку українського літературного процесу, його найвизначнішими персоналіями, вершинним творами, провідними художніми напрямками, стилями, тенденціями.

Завдання курсу:

- розкрити основні особливості розвитку української літератури у тісному зв'язку із суспільними та історико-культурними умовами епохи;
- розглянути основні віхи життя письменників, їх світоглядні позиції, мистецькі кредо, особливості індивідуальних стилів;
- розвивати навички літературознавчого аналізу творів різних видів і родів; вміння бачити світовий контекст української літератури; усвідомлювати її національну своєрідність, її здобутки та внесок у розвиток світової культури;
- формувати стійкий інтерес до самостійного читання і потреби в такому читанні як естетичної насолоди; критичне мислення, толерантність, вміння висловлювати оцінні судження, відстоювати їх у дискусії, посилаючись на наукові розвідки вчених-літературознавців, філософів, істориків, соціологів, доповнюючи їх власними спостереженнями;
- виховувати національну свідомість та патріотизм, розвивати мовну культуру.

У процесі вивчення означеного періоду, студенти здобувають такі фахові компетентності:

- здатність аналізувати тенденції розвитку української літературної творчості, розуміти її філософсько-естетичні основи, особливості літературно-художніх епох, процеси виникнення, становлення й змінності традицій в українській літературі;
- здатність усвідомлювати національний і загальноєвропейський характер української літератури, зумовленість тематики і художніх особливостей творів суспільно-історичними, суспільно-культурними обставинами, об'єктивно поцінювати здобутки української літератури.

Результати навчання:

- вміння розкривати національний і загальноєвропейський характер української літератури, специфіку художніх текстів для різних вікових груп, вміння визначати жанрові особливості художніх текстів;

– робити соціокультурний аналіз творів, заснований на загальнотеоретичних положеннях про засади художньої творчості різних культурних епох та їх конкретних виявів в українській і літературі відповідного періоду, використовуючи літературознавчі праці, дослідження з питань історії і мистецтва, конкретні літературні тексти тощо.

40-60 рр. ХІХ ст. започаткували новий етап в розвитку української літератури, позначений ідейно-художнім розмаїттям художніх явищ і, насамперед, високим розвитком романтизму та формуванням нових напрямів реалізму, які не тільки співіснували, але й взаємозбагачувалися. У середині ХІХ ст. складаються основні літературні жанри: у поезії – ліричний вірш, елегія, “співомовка”, байка, сатиричний вірш (Т.Г. Шевченко, С. Руданський); у прозі – новаторські за формою та ідейним спрямуванням оповідання й повісті (Марко Вовчок), реалістичний роман-хроніка (П. Куліш), соціально-психологічний роман-хроніка (А. Свидницький); розширюються проблемно-тематичні обрії літератури, вдосконалюються художньо-зображальні прийоми.

Курс “Історія української літератури 40-60 рр. ХІХ ст.” тісно пов’язаний із суміжними дисциплінами: теорією літератури, літературною критикою. Спираючись на наукові розвідки літературознавців студенти по-новому зможуть прочитати відомі або маловідомі, забуті чи заборонені колись твори, інтерпретувати їх і аналізувати, що, в свою чергу, сприятиме формуванню стійкого інтересу до самостійного читання літератури і виробленню власної точки зору.

Структура видання: методичні рекомендації складаються з передмови, списку творів для обов’язкового прочитання, семінарських занять, тем, які винесені на самостійне опрацювання, а також контрольних питань та літератури до курсу. Методичні рекомендації допоможуть студентам у підготовці до семінарських занять, а також під час вивчення самостійних тем, які заплановані робочою програмою ЗВО.

Філологи, опрацьовуючи рекомендовані викладачем літературно-художні, науково-методичні джерела, вчаться з великого масиву інформації відбирати головне, на основі досліджень провідних фахівців можуть формувати власні погляди. Ця робота є першим кроком майбутніх учителів до педагогічної майстерності. Методичні рекомендації можуть бути корисні філологам у подальшій роботі в школі, де програмою передбачено уроки української літератури з зазначеного періоду.

СПИСОК ТВОРІВ ДЛЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ПРОЧИТАННЯ

Тарас Шевченко

“Кобзар” – “Думи”, “Перебендя”, “На вічну пам’ять Котляревському”, “До Основ’яненка”, “Причинна”, “Тополя”, “Утоплена”, “Іван Підкова”, “Гамалія”.

Поєми – “Гайдамаки”, “Сон”, “Єретик”, “Неофіти”, “Марія”.

Соціально-побутова драма – “Назар Стодоля”.

Цикл поезій “В казематі”.

Побутові поєми – “Сова”, “Наймичка”, “Слепая”, “Тризна”, “Царі”, “Княжна”, “Марина”, “Варнак”, “Титарівна”.

Російськомовна проза – “Художник”, “Музикант”, “Близнецы”.

Марко Вовчок

Повість “Інститутка”, “Кармелюк”.

Збірка “Народні оповідання”.

Казка “Дев’ять братів і десята сестриця Галя”.

Пантелеймон Куліш

Роман-хроніка “Чорна рада”.

Анатолій Свидницький

Роман “Люборацькі”.

Олекса Стороженко

Оповідання – “Закоханий чорт”, “Матусине благословення”, “Вуси”, “Межигірський дід”, “Голка”, “Кіндрат бубненко-Швидкий”, “Суджена”.

Повість – “Марко проклятий”.

Леонід Глібов

Байки – “Вовк і Кіт”, “Вовк та ягня”, “Лев на облаві”, “Гадюка і ягня”, “Ластівка і Шуліка”, “Щука”, “Мишача рада”, “Ведмідь – пасічник”, “Квіти”, “Громада”, “Торбина”, “Скоробогатько”, “Сила”, “Мірошник”, “Охрімова свита”, “Дві бочки”, “Цуцик”.

Степан Руданський

Лірика – “Сиротина я безродний...”, “Ти не моя”, “Мене забудь”, “Голе, голе, моє поле..!”, “Повій, вітре, на Вкраїну”, “Студент”, “Гей, бики!”.

Співомовки – “Піп на пущі”, “Хто святив?”, “Сповідь”, “Варвара”, “Засідатель”, “Добре торгувалось”, “Почому дурні?”, “Пан та Іван в дорозі”, “Чи далеко до Києва?”, “Указ”, “Спасибі”, “Добра натура”, “Не мої ноги”.

Юрій Федькович

Лірика – “До руського боянства”, “Нива”, “Нічліг”, “В арешті”, “Послання на Україну”, “У горах”, “Пречиста діво, радуйся, маріє!”, “Русь”, “Україна”, “Страж на Русі”.

Поеми – “Новобранчик”, “Дезертир”, “Лук’ян Кобилиця”, “Циганка”, “Свекруха”, “Волошин”.

Оповідання – “Люба-згуба”, “Серце не навчити”, “Хто винен?”, “Безталанне кохання”, “Штефан Славич”, “Сафат Зінич”, “Три як рідні брати”.

ЖИТТЄПИС ПИСЬМЕННИКІВ 40-60 РР. ХІХ СТ.

Тарас Григорович Шевченко (1814-1861)

- 9 березня 1814** народився Т. Шевченко в с. Моринцях на Київщині. Потім родина переїхала у Кирилівку.
- 1822** батько віддає Т.Шевченка “в науку” до дяка в Кирилівку Павла Рубана, на прізвисько Совгир.
- 1823** помирає мати.
- 1825** помирає батько. Після його смерті Шевченко деякий час був “школярем – попихачем” у дяка І.Богорського. Потім, після кількох невдалих спроб найти собі вчителя – маляра, Шевченко став пасти громадську череду.
- 1828** стає козачком молодого пана Енгельгарда.
- 1828** Т. Шевченка взято до поміщицького двору у Вільшані.
- 1829** Т. Шевченко опиняється у Вільно, де служив його пан.
- Весна, 1831** Т. Шевченко переїжджає до Петербурга.
- 1832** Енгельгардт віддає Шевченка на навчання до В. Ширяєва.
- 1835** Шевченко, перемальовуючи статуї в Літньому саду, зустрівся з художником Іваном Максимовичем Сошенком. Той знайомить Т. Шевченка з Є. Гребінкою, В. Григоровичем (секретарем Академії мистецтв), художниками О. Венеціановим, К. Брюлловим, поетом В. Жуковським.
- 1837** Шевченко починає писати (“Причинна”, “Нудно мені, тяжко – що маю робити”).
- 22 квітня 1838** друзі викупають Т. Шевченка на волю, заплативши за нього 2500 крб, на вилучені гроші з лотереї, в якій розіграли намальований Брюлловим портрет В. Жуковського.

- 21 травня 1838** Шевченка зарахували стороннім учнем Академії мистецтв. Він одержує срібні медалі за картини “Хлопчик – жебрак, що дає хліб собаці”(1840), “Циганка – ворожка”(1842), “Катерина”(1842).
- 1838** Шевченко віддає кілька своїх поезій Є. Гребінці для публікації в альманасі “Ластівці”.
- 18 квітня 1840** вийшов “Кобзар” (8 творів: “Думи мої, думи мої”, “Перебендя”. “Катерина”, “Тополя”, “Думка – Нащо мені чорні брови”, “До Основ'яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”).
- 1841** було видано окремою книжкою поему “Гайдамаки” (1839 – 1841).
- 1943** Шевченко їде на Україну, де не був 14 років. Побував у Кирилівці, на Київщині, на Чернігівщині, на Полтавщині. Подорож тривала близько 8 місяців.
- 1844** письменник повертається в Петербург. Пише поему “Сон”.
- 1845** Т. Шевченко закінчує Академію мистецтв і їде на Україну для постійної роботи.
- жовтень – грудень 1845** письменник пише “Єретик”, “Сліпий”, “Наймичка”, “І мертвим. і живим...”, “Холодний яр”.
- 1846** Т. Шевченко вступає до Кирило-Мефодіївського товариства. Знайомиться з М. Костомаровим, М. Гулаком, М. Савичем, О. Марковичем.
- 1847** Кирило-Мефодіївське братство було розгромлено.
- 5 квітня 1847** Т.Г. Шевченка заарештовують.
- 17 квітня 1847** Т. Шевченка привезли до Петербурга й ув'язнили на час слідства в казематі 3-го відділу “Імператорської його Величності Канцелярії”.
- 8 червня 1847** Т. Шевченка привезли до Оренбурга, звідти до Орської фортеці.
- 1848 – 1850** Т. Шевченко у складі Аральської описової експедиції, очолюваної О. Бутаковим, побував на о. Косарал, в укріпленні Раїм. За цей час написав близько 70 поезій.
- 23 квітня 1850** Т. Шевченка заарештовують за порушення царської заборони писати і малювати.
- жовтень 1850** Т.Шевченка після слідства перевели до Новопетрівського укріплення на півострові Мангишлак.
- 2 серпня 1857** Т. Шевченко покинув це укріплення, маючи намір оселитися в Петербурзі. Поки Ф. Толстой клопотав про дозвіл на проживання Шевченка в Петербурзі, той написав “Неофіти”, “Юродивий”.

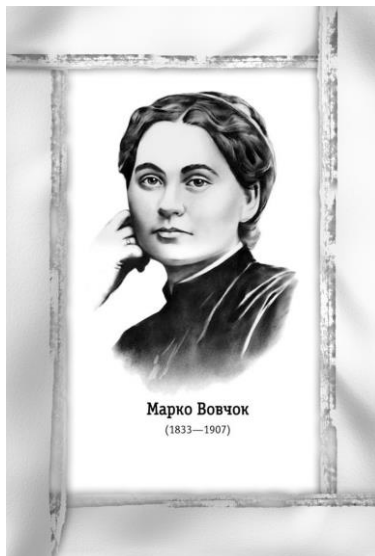

- березень 1858** Т. Шевченко приїжджає до Петербурга.
- літо 1859** Т. Шевченко відвідує Україну з наміром тут оселитися, та його заарештовують за доносом, де поета було звинувачено у богохульстві. Звільнили через місяць. Запропонували негайно виїхати назад до Петербурга.
- 1860** в Петербурзі з'явилося нове видання "Кобзаря", що складалося з 17 написаних до заслання поезій.
- 10 березня 1861** Тарас Шевченко помер. Поховали його спочатку на Смоленському кладовищі в Петербурзі.
- травень 1861** тіло Т.Г. Шевченка перевезли на Україну і, виконуючи його заповіт, поховали на горі під Каневом.

Марко Вовчок
(Марія Олександрівна Вілінська)
(1833-1907)

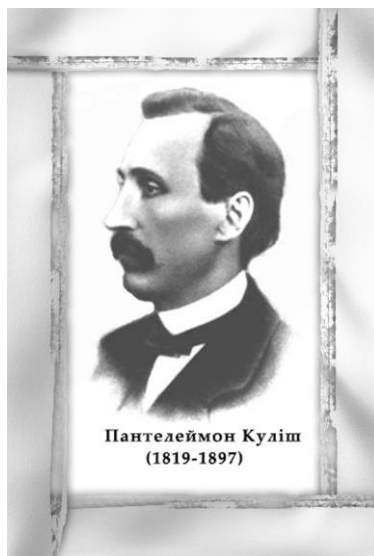
- 22 грудня 1833** в маєтку Єкатерининське Єлецького повіту Орловської губернії у збіднілій дворянській сім'ї. Виховувалася в приватному пансіоні в Харкові.
- 1845-1846** Марія навчається в одному з приватних харківських пансіонів, після чого поселяється в Орлі, в сім'ї матеріної сестри К.П.Мардової на правах бідної родички, виховательки тітчиних дітей.
- 1851 – 1858** у Чернігові, Києві, Немирові на Вінниччині, Марія Олександрівна досконало вивчила життя, культуру, мову українського народу.
- 1859 – 1867** за кордоном (Німеччина, Швейцарія, Італія і переважно Франція) Марко Вовчок зустрічається з Д. Менделєєвим, О. Бородіним, І. Сеченовим. При сприянні І. Тургенева відбулося її знайомство з О. Герценом, Л. Толстим, Жюлем Верном.
- 1857** збірка перших творів Марка Вовчка під назвою “Народні оповідання”.
- 1859** збірка “Рассказы из народного русского быта”.
- 1859** повість “Інститутка”.
- 1860 – 1862** у творчості російською мовою Марко Вовчок виявила себе майстром великих прозових жанрів, автором проблемних романів та повістей (“Червонний король”, “Тюлева баба” (1861), “Жили да были три сестры” (пізніша назва – “Три сестры”, 1861), “Глухой городок” (1862).
- 1861** Вийшло друком оповідання “Два сини”.
- 1862 – 1863** історична повість-казка Марка Вовчка “Кармелюк”.

- 1867 – 1878** найяскравіше виявився талант письменниці як російського романіста. Нею створено або завершено російські романи “Живая душа”, “Записки причетника”, “В глуши”, а також повісті “Теплое гнездышко”, “Сельская идиллия” (опубліковані в “Отечественных записках”), перекладено російською мовою багато творів з французької, англійської, німецької, польської літератур, зокрема п’ятнадцять романів Жюль Верна.
- 1867 – 1878** виступає Марко Вовчок і як критик (цикл “Мрачные картины”), редактор петербурзького журналу “Переводы лучших иностранных писателей” (до участі в журналі вона залучає багато жінок-перекладачок).
- 10 серпня**
1907 померла Марко Вовчок.

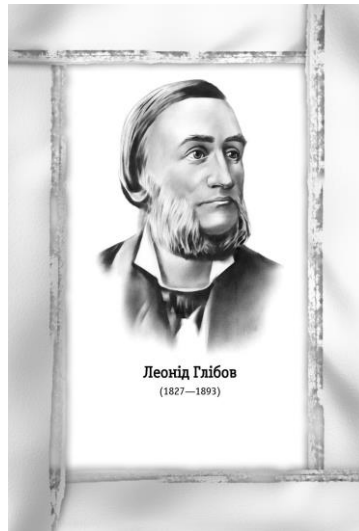
Пантелеймон Куліш
(1819-1897)

- 8 серпня 1819** народився П. Куліш в містечку Воронежі Глухівського повіту на Чернігівщині в дрібнопанській сім'ї.
- 1839** вступив до Київського університету, але не закінчив його.
- з початку 40-х рр.** учителював, багато мандрував по Україні, захоплюючись фольклором і етнографією.
- 1845** жив і вчителював у Петербурзі.
- 1847** був заарештований у зв'язку з розгромом Кирило-Мефодіївського братства, хоч його організаційна приналежність до цього товариства, як і Шевченка, доведена не була, і висланий до Тули.
- 1856** П. Куліш активно працював, особливо як прозаїк (переробив і опублікував "Чорну раду"), як збирач і видавець фольклорно-етнографічних матеріалів.
- 1856 – 1857** видано два томи "Записок о Южной Руси".
- з кінця 60-х рр.** активно підтримував зв'язки з народовськими громадсько-культурними діячами Галичини, претендуючи на роль їх духовного вождя.
- 1882** письменник видав збірки оригінальних поезій "Хуторна поезія".
- 1893** видав збірки оригінальних поезій "Дзвін".
- 1897** П. Куліш багато перекладав, зокрема твори Шекспіра; переспіви з Байрона, Гете, Шіллера, Гейне склали його збірку "Позичена кобза".
- 14 лютого 1897** помер П. Куліш на своєму хуторі Мотронівка, де і похований.

Леонід Іванович Глібов
(1827 – 1893)

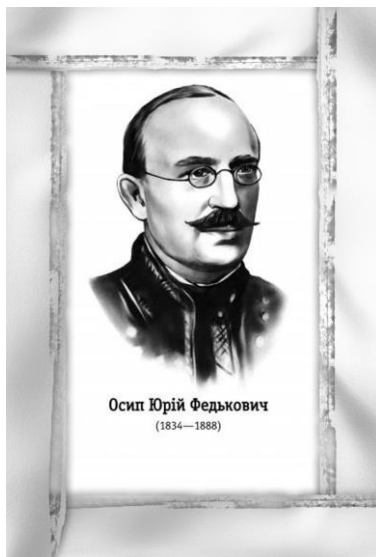
- 5 березня 1827** народився Леонід Іванович Глібов у с. Веселий Поділ Хорольського повіту на Полтавщині в родині управителя маєтків магнатів Родзянків. Початкову освіту він здобув дома за допомогою матері.
- 1840** вступив до Полтавської гімназії, де почав писати вірші.
- 1841** вийшла друком його перша поезія “Сон”.
- 1847** виходить його перша збірка російською мовою “Стихотворения Леонида Глебова”.
- 1849** вступає до Ніжинського лицейоу князя Безбородька. У лицейі, утвореному на базі гімназії вищих наук, склалася міцна літературна традиція – його вихованцями були М. Гоголь, Є. Гребінка, А. Мокрицький та ін.
- 1855** закінчує лицей, захоплюється літературою.
- 1855** працює вчителем історії та географії в Чорному Острові на Поділлі.
- 1858** працює вчителем у Чернігівській чоловічій гімназії, гаряче захищає прогресивні педагогічні методи. Навколо сім’ї Глібова групується чернігівська інтелігенція.
- 1861** письменник стає видавцем і редактором новоствореної газети “Черниговский листок”.
- 1863** за зв’язки з членом підпільної організації “Земля і воля” І. Андрущенком Л. Глібова було позбавлено права вчителювати, встановлено над ним поліцейський нагляд.
- 1863** поет живе у Ніжині.
- 1863** вийшла друком перша збірка “Байки Леоніда Глібова”, що містила 36 творів, вийшла у Києві.

- 1865** повертається у Чернігів і деякий час працює дрібним чиновником у канцелярії губернатора.
- 1867** стає управителем земської друкарні, продовжує активну творчу працю, готує збірки своїх байок, видає книги-“метелики”, друкує фейлетони, театральні огляди, публіцистичні статті, поезії російською мовою, твори для дітей.
- 1872** вдалося видати другу, доповнену в порівнянні з першою, книгу байок.
- 1882** вдалося видати третю, що була передруком попередньої. Спроби надрукувати інші збірки Л. Глібову не вдалися – перешкоджали цензурні заборони.
- 10 листопада 1893** помер Л. Глібов в Чернігові, де його й поховано.

Юрій Федькович
(повне ім'я і прізвище – Осип Домінік Гординський де Федькович)
(1834 – 1888)

- 8 серпня 1834** народився в с. Сторонець-Путилів (тепер смт Путила Чернівецької обл.). Батько його – спольщений шляхтич – займав на час народження сина та пізніше незначні урядові посади. Мати походила з сім'ї українського священника, проте в побуті дотримувалася селянських звичаїв – цю рису перейняв від неї й майбутній письменник.
- 1846 – 1848** Ю. Федькович навчається у нижній реальній школі у Чернівцях. Ґрунтовне і доповнене згодом знання мови, яке виніс Федькович зі школи, стало передумовою його німецькомовної творчості, що розпочалась у роки заробітчанських мандрів юнака Північною Молдавією та Румунією.
- з листопада 1852 до лютого 1863** Ю. Федькович перебуває на службі у цісарській армії. Представники молоді західноукраїнської інтелігенції заохотили офіцера австрійської армії почати писати також рідною мовою.
- 1859** перший друкований твір Федьковича – німецька балада та романтичне оповідання “Der Renegat”.
- 1861** перші українські вірші Федьковича були опубліковані в брошурі А. Кобилянського “Slovo na slovo do redaktora “Slova”.
- 1862** за редакцією Федьковича та з його передмовою у Львові була видана збірка “Поезії Іосифа Федьковича”. Збірка складається з двох розділів. У першому – “Думи і співанки” – вміщено 48 ліричних віршів різної тематики. 10 творів із більш відчутним

повістувальним сюжетом виділені в розділ “Балади і оповідання”, серед них своєрідний цикл – балади “Добуш”, “Юрій Гінда”, “Киртчали”.

1863 у львівському тижневику “Вечерниці” (ідея його заснування належала Ю. Федьковичу) вміщено перші його українські оповідання – “Люба – згуба”, “Серце не навчити”, “Штефан Славич”. Останнє з них уже написано по виході з армійської служби.

з 1863 до 1876 письменник жив переважно у Сторонці-Путилові, був кілька років шкільним інспектором Вижницького округу. Він виношує плани викладання у школах народною мовою.

у 60-х рр. Ю. Федькович активно виступає на сторінках галицької преси з художніми творами (вірші, поеми, оповідання, а далі й драми), робить спроби розширення їх тематики, розбудови поетики, що, проте, не завжди знаходило співчутливу підтримку.

1865 виходить друком збірка поезій “Gedichte”.

1867 – 1868 вийшла нова, однак невдало зредагована збірка Ю. Федьковича “Поезії” (у 3-х випусках). На чільне місце у ній була поставлена цікава, але загалом наслідувальна поема “Мертвець”, тим часом не було вміщено високохудожній цикл “З окрушків” та інші твори. Збірка, хоч у ній містились визначні зразки Федьковичевої поезії – поеми “Дезертир”, “Циганка”, “На могилі званого мого брата Михайла Дучака у Заставні” (1867), – недоречно акцентувала на формальній залежності Федьковича від Шевченка, яку буковинський поет певний час зазнавав, пробуючи виступити у непосильній і непотрібній ролі “галицького Шевченка”.

1869 видає “Співаник для господарських діточок” (1869), де вміщує чимало своїх творів для дітей, складає “Буквар” (не надрукований). Як педагог Ю. Федькович обстоював зв’язок школи з життям, господарською діяльністю, критикував засилля церковної схоластики.

1872 – 1873 Ю. Федькович на посаді редактора “народовського” товариства “Просвіта”.

1876 Ю. Федькович завершує поетичний цикл “Дикі думи”, що являє собою своєрідний підсумковий огляд художніх ідей і мотивів його поезії.

1876 трагедія “Довбуш” була двічі поставлена на сцені.

1882 збірка поезій “Am Tscheremus. Gedichte eines Uzulen”.

1884 перший драматичний твір Федьковича – жарт на одну дію

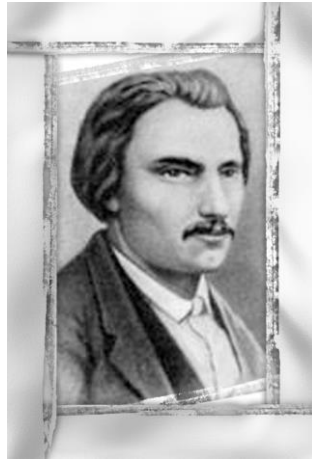
“Так вам треба!”.

- 1884** буковинська інтелігенція робить спроби повернути письменника до літературного та громадського життя.
- з січня 1885** Ю. Федькович як редактор підписує новостворену газету “Буковина”, де друкує кілька нових своїх творів. Наступного року місцева громадськість відзначила 25-річний ювілей літературної діяльності Федьковича, що стало певним заохоченням його до подальшої праці.
- 11 січня 1888** помер письменник.

Степан Васильович Руданський
(1834 – 1873)

- 6 січня 1834** народився Степан Руданський в с. Хомутинях Вінницького повіту на Поділлі у родині сільського священника.
- 1842 – 1849** після початкової науки в дяка майбутній поет у Шаргородській бурсі.
- 1849 – 1855** вчився у Подільській духовній семінарії. Ще в роки навчання у семінарії почав назривати конфлікт з батьком.
- 1856** Руданський приїздить в Петербург та вступає не до духовної академії, а до медико-хірургічної, відомої вже на той час як осередок передової науки і культури.
- 1851 – 1857** виходить друком перша книжка “Співомовки козака Вінка Руданського”.
- 1857 – 1858 і 1859** “Співомовки козака Вінка Руданського, книжка друга, 1857 – 1858 і 1859”, яка складається з 235 поезій, гуморесок, названих “приказками”, й вірша “Студент”.
- 1859 – 1860** “Співомовки козака Вінка Руданського, 1859 – 1860” – це пісні, приказки, легенди, історичні поеми. Крім цієї першої авторської редакції творів Руданського, відомі автографи збірок, укладених за жанрово-тематичним принципом у різні часи й призначених до видання.
- 1858 – 1859** С. Руданський створює рукопис “Нива”.
- 1861** С. Руданський закінчив академію.
- 1861** після закінчення академії Руданський одержав звання повітового лікаря і дозвіл працювати в Криму, куди він переїхав.
- 1861 – 1873** С. Руданський працював міським лікарем у Ялті, а також лікарем у маєтках князя Воронцова. Він доклав багато зусиль для піднесення благоустрою міста, невтомно трудився як лікар і почесний мировий суддя Сімферопольсько-ялтинської мирової

округи, водночас цікавився археологією, етнографією, відновив розпочаті ще на Поділлі фольклорні заняття, продовжував поетичну творчість, головним чином, у галузі перекладу.

1862

крім оригінальних творів, С. Руданський упорядковував збірники народних пісень з власних записів (“Народные малороссийские песни, собранные в Подольской губернии С.В.Р.”) За життя поета вони не були опубліковані, а після смерті його довгий час залишалися в приватних руках. Виявлені й вивчені радянськими фольклористами, вони видані 1972 р. у Києві.

**3 травня
1873**

помер С. Руданський. Похований в Ялті на Массандрівському кладовищі.

**Олекса Петрович Стороженко
(1806 – 1874)**

- 24 листопада 1806** народився Олекса Петрович Стороженко в с. Лисогори Борзнянського повіту (тепер Ічнянського району) на Чернігівщині в родині дрібного поміщика, відставного армійського офіцера.
- З 1824** упродовж майже тридцяти років, перебуваючи на військовій службі, О. Стороженко пройшов шлях від унтер-офіцера в кінноегерському до поручика в драгунському полку, а згодом став старшим офіцером у штабі кавалерійського корпусу.
- 1828-1829** письменникові довелося брати участь у кількох воєнних кампаніях російсько-турецької війни.
- 1831** брав участь у придушенні польського повстання.
- 1849** письменникові довелося брати участь в поході р. в Угорщину; він був контужений.
- 1850-1863** О. Стороженко служить чиновником для особливих доручень при київському генерал-губернаторі Д. Бібікові. Служба змушувала його не раз виїжджати на Київщину, Волинь, Поділля, Полтавщину, в Таврію та до інших губерній.
- 1857** на сторінках російських журналів та газет з'являється ім'я О. Стороженка як автора роману з української старовини XVIII ст. "Братья-близнецы" та низки оповідань, в основу яких покладено українські народні повір'я.
- З 1861** він стає відомий і як український письменник: його твори друкуються в журналі "Основа" та окремими виданнями.
- 1863** у Петербурзі виходять "Українські оповідання" в двох томах, які О. Стороженко написав ще в 50-х рр.
- 1864** О. Стороженка перевели у м. Вільно в розпорядження генерал-губернатора Північно-Західного краю – відомого своєю

жорстокістю М. Муравйова. Ця служба позначилася на белетристично-публіцистичних творах письменника, опублікованих у реакційному “Вестнике Западной России”: вони були тенденційно спрямовані проти польського національно-визвольного руху початку 60-х рр.

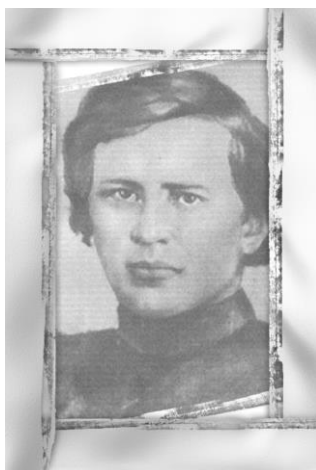
1868 відійшов у відставку в чині дійсного статського радника, О. Стороженко останні роки життя провів на хуторі поблизу м. Бреста (Білорусія). Тут він виконував обов’язки брестського повітового предводителя дворянства і голови з’їзду світових посередників.

1870 за життя О. Стороженка було надруковано тільки два перші розділи ще раніше написаної повісті “Марко Проклятий”.

18 листопада 1874 О. Стороженко впав з кладки в холодну воду, пошкодив ногу, простудився і незабаром помер. Поховано письменника на міському кладовищі в Бресті.

Анатоль Патрикійович Свидницький
(1834 – 1871)

- 13 вересня 1834** народився в с. Маньківцях Гайсинського повіту, на Поділлі, в родині священника.
- 1843** було віддано до Крутянської бурси (Балтський повіт), де він перебував протягом восьми років, відчувши на собі всю жорстокість і схоластичність тодішньої шкільної системи.
- з 1851** навчався у Подільській духовній семінарії в Кам'янці-Подільському, не закінчив її.
- 1856** вступив до Київського університету, але через матеріальні труднощі не закінчив.
- 1860 – 1862** А. Свидницький дістає посаду вчителя-словесника в Миргородській повітській школі на Полтавщині.
- 1862 – 1868** А. Свидницький акцизний чиновник у Козельці.
- 1868 – 1871** А. Свидницькому вдалося зайняти посаду помічника завідуючого Київським центральним архівом.
- 1861** А. Свидницький закінчив дослідження “Великдень у подолян”.
- 1861 – 1862** роман “Люборацькі” – найвизначніший твір Свидницького.
- 1862** у вірші “Росте долом березина” чітко виявилось ставлення А. Свидницького до кріпосницького характеру “дарованої” царем “волі”.
- 30 липня 1871** злидні, тяжке захворювання підточують його здоров'я, і він передчасно помирає.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 1 ІСТОРИЧНА ТЕМА В ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ПЛАН

1. Погляди Т.Шевченка на історію: визнання вирішальної ролі народу в історичному процесі; тема слов'янського єднання.
2. Тема історичного минулого України в ранній творчості Т. Шевченка (“Перебендя”, “Тарасова ніч”, “Гамалія”).
3. Поема “Гайдамаки”: історична та художня правда поеми; жанрово-композиційні особливості твору; тема, ідея, образи, проблематика твору.
4. Історична тема в творчості Т.Шевченка другого періоду. Еволюція поглядів поета в опрацюванні історичної теми (“Холодний Яр”, “Сліпий”, “Великий льох”).
5. Тематика та система образів поеми “Єретик”.

ЗАВДАННЯ

1. Дати визначення понять (письмово): художня правда, історична правда, поема, жанр, проблематика.
2. Написати доповідь на тему: “Художня та історична правда поеми Т.Г. Шевченка “Гайдамаки”.

ЛІТЕРАТУРА: [1, 14, 17, 25, 26, 85, 86, 96]

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 2 ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ МАТЕРІ В ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ПЛАН

1. Антицарське спрямування поеми Шевченка “Неофіти”.
2. Еволюція образу матері в творчості Шевченка (на матеріалі поем “Катерина”, “Наймичка”, “Неофіти”, “Марія”).
3. Катерина – центральний жіночий образ ранньої творчості. Катерина в поезії та живопису.
4. Тема долі жінки – матері в творах періоду “трьох літ” (“Сова”, “Наймичка”, “Відьма”).
5. Гнівне викриття царських сатрапів у незавершеній поемі “Юродивий”.
6. Образ матері з поеми “Неофіти” в галереї жіночих образів. Значення епіграфа у поемі “Неофіти”.
7. Роль біблійних джерел при написанні поем “Юродивий” і “Неофіти”.
8. Нове трактування теми жінки – матері в поемі Т.Шевченка “Марія”. Оцінка твору І. Франком.

ЗАВДАННЯ

1. Пояснити зміст і роль епіграфу в поемі “Марія”.
2. Написати доповідь на тему: “Т.Г. Шевченко як поет-міфотворець”.

ЛІТЕРАТУРА: [1, 2, 22, 23, 40, 85, 86, 90]

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 3 ТВОРЧИСТЬ МАРКА ВОВЧКА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

ПЛАН

1. Проза 50-60-х рр. ХІХ ст. – якісно новий етап у розвитку української літератури: основні колізії творів; жанрово-структурні особливості.
2. Збірка оповідань Марка Вовчка “Народні оповідання”: тематика, проблематика; особливості композиції, стилю; психологізація характерів як творчий принцип письменниці.
3. Жанр героїко-романтичної повісті у творчості письменниці.
4. Особливості відтворення образу народного ватажка Кармелюка в однойменній повісті; “Дев’ять братів і десята сестриця Галя” – твір соціального звучання.

ЗАВДАННЯ

Подати (письмово) характеристику головних героїв збірки оповідань Марка Вовчка “Народні оповідання”.

ЛІТЕРАТУРА: [11, 22, 28, 46, 48, 51]

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №4 РОМАН “ЛЮБОРАЦЬКІ” А. СВИДНИЦЬКОГО

ПЛАН

1. Новаторство А.Свидницького – прозаїка.
2. Історія створення і видання роману.
3. Жанрово-стильові особливості твору.
4. Проблематика, композиція, образна система роману.
5. І.Франко про письменника.

ЗАВДАННЯ

1. Законспектувати статтю І. Франка “Анатоль Свидницький”.
2. Письмовий аналіз образів: Антося, Масі, Орисі, Теклі.

ЛІТЕРАТУРА: [22, 24, 29, 83]

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ № 5 ПРОЗА ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА

ПЛАН

1. Тематична та жанрова своєрідність прози письменника.
2. Особливості змалювання побуту, звичаїв, морально-етичних якостей народу в оповіданнях. “Закоханий чорт”, “Матусине благословення”, “Межигірський дід”, “Кіндрат Бубненко-Швидкий” та ін.
3. Оригінальність обробки фольклорних гумористичних мотивів у творах “Вчи лінивого не молотом, а голодом”, “Се та баба, що чорт їй на махових вилах чоботи подавав”, “Вуси”, “Голка” та ін.
4. Цілісний аналіз незакінченої повісті “Марко Проклятий”.

ЗАВДАННЯ

Створити цитатну характеристику образів за повістю “Марко Проклятий”.

ЛІТЕРАТУРА: [20, 22, 76, 77, 84]

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №6 РОМАН-ХРОНІКА П. КУЛІША “ЧОРНА РАДА”

ПЛАН

1. Вияв у романі “Чорна рада” громадсько-політичної та культурно-просвітницької позиції П.Куліша.
2. Історія створення роману “Чорна рада”.
3. Жанрово-художня своєрідність, особливості композиції роману.
4. Проблематика, система образів роману.
5. Місце і значення твору в літературному процесі.

ЗАВДАННЯ

1. Написати доповідь на тему: “Значення П.Куліша в розвитку української культури”.
2. Законспектувати статтю І.Франка “Хуторна поезія П.Куліша”.

ЛІТЕРАТУРА: [4, 19, 20, 47, 54, 55]

САМОСТІЙНЕ ВИВЧЕННЯ ТЕМ З КУРСУ

ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО ЯК ГАЛУЗЬ НАУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Шевченкознавство – наукове вивчення життя, творчості та багатогранної діяльності Тараса Шевченка, а також його місця в історії Європи та в світовому літературному процесі.

Вивчення спадщини Т. Шевченка – проблема невичерпна та багатобічна, і тому Шевченкознавство, як міждисциплінарна галузь наукового знання, відзначається різними напрямками досліджень (біографічний, бібліографічний, літературознавчий, текстологічний, мовознавчий, лексикографічний, мистецтвознавчий, естетичний, психологічний, педагогічний, релігійно-етичний, філософський, суспільно-політичний тощо).

Одним з найважливіших джерел для вивчення життя і творчості Т. Шевченка є його рукописна й малярська спадщина. Переважна більшість рукописів поета зосереджена нині в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка. Унікальна колекція шевченкіяни, зібрана бібліографом Ю. Меженком протягом 1911–1969 рр. (понад 15 тис. одиниць), зберігається тимчасово в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР. Найбільшу колекцію творів поетичної і мистецької спадщини Шевченка, документів про його життя, творчість і революційну діяльність зібрано в Державному музеї Т. Шевченка в Києві. Поетові рукописи й ділові папери зберігаються також в інших архівах, бібліотеках та музеях України, а крім того, в наукових книгосховищах Ленінграду, Москви, Кракова, Женеви та ін. Повної наукової реєстрації музейної й архівної шевченкіяни досі немає.

Завдяки тому, що в Шевченкові поєднувався поет і художник, його творам притаманна особлива, “неповторна чіткість, гармонійність сполучення, класична стрункість логічність, пісенна мелодійність та епічна задумливість”, тобто – якості, що виявляють неповторність палітри генія.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- В чому полягає вивчення шевченкознавства?
- Яке значення шевченкознавства як галузі науки?
- Яких майстрів відносять до періоду шевченкознавства?
- Чому галузь науки, де вивчається творчість Т.Г. Шевченка називається шевченкознавством?
- Роль та місце Т.Г. Шевченка в літературному процесі періоду шевченкознавства?

Література: [5, 7, 38, 39, 86, 96]

ПЕРІОД “ТРЬОХ ЛІТ” Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Другий період творчості 1843-1847 “період трьох літ” закінчився для Тараса Шевченка арештом. Відбулася перша поїздка Шевченка на Україну, яка тривала протягом 9-ти місяців (травень 1843 – лютий 1844) з того часу, як залишив свою батьківщину підлітком-кріпаком. Першим твором, який написав Шевченко коли приїхав на Україну 1843 році була поема російською мовою “Тризна”. Поема відбиває почуття і настрої поета під час першої подорожі на Україну, шукання ним нового героя-борця за “свободу на рабській землі”.

У 1845 р. перебуваючи на Чернігівщині написав поеми “Єретик”, “Сліпий”. У кінці жовтня поет захворів і переїжджає в Переяслав до свого знайомого лікаря А. Козачковського. Ці твори, які були написані Шевченком у 1843-1847 роках, у той час не були опубліковані, бо переважна частина з них мала антицарський і антикріпосницький характер. Тому він і не думав їх друкувати, а призначав для нелегального поширення. Ці поезії він об’єднує у рукописну збірку “Три літа”, куди ввійшли: “Сон”, “Кавказ”, “І мертвим, і живим...”, “Заповіт”, “Розрита могила” та ін. У рукописній збірці “Три літа” першим вміщено ліричний вірш “Чигрине, Чигрине”.

Поема “Сон” (1844) посідає особливе місце в творчості Шевченка. Це його перша сатирична поема в якій він засуджує не тільки окремі потворні явища тогочасної дійсності, а всю систему феодально-кріпосницького ладу. Шевченко змалював жахливі картини цього “сну”, в якому перебувала тоді царська Росія і в її складі Україна. Поет ніби пролітає уві сні над просторами України і Росії, перед його очима проходять страшні картини життя народу, знущання поміщиків, чиновників, “самого” царя, картини які могла б тільки витворити сонна уява. Перша частина починається монологом прощання героя з Україною – “безталанною вдовою”. У розповідній частині Україна спочатку подана як чудовий земний рай, як країна, “повита красою”. Та в цьому раї поет побачив пекло, породжене кріпосництвом і царським деспотизмом.

Поема “Кавказ” – ще одна вершина політичної поезії Шевченка, його геніальної сатири присвячена Якову де Бальмену – щирому приятелю Шевченка, який загинув у Кавказі на війні. Твір починається образом Кавказу – картиною гірських вершин, сповнених величі. В уяві поета-революціонера і гуманіста Кавказ вимальовується країною, де гори “засіяні горем, кровію політи”. У поемі змальовано війни на Кавказі. Шевченко не малює її безпосередньо, не подає банальних сцен. Яскраве уявлення про війну створюється пристрасним, глибоко емоційним змалюванням її трагічних наслідків. “Огненне море” народних сліз і крові, якими б вистачило напоїти “всіх імператорів”, втопити їх “з дітьми і внуками” – ось який потрясаючий образ війни та її жертв створює Шевченко. Війна зображена крізь призму глибоких переживань поета. Його розповідь сповнена гнівного осуду тих, хто винен у війні, й водночас палкого співчуття до її неповинних жертв. Поет

вбивчо висміяв намагання ідеологічних посіпак царизму нав'язувати думку про умиротворенність в імперії. В загибелі свого приятеля Якова де Бальмена Шевченко звинувачує царя, яким він вважає справжнім винуватцем війни називаючи Миколу I “катор”. “Кавказ” – світлий реквієм загиблому другові поета.

Послання (1845) “І мертвим, і живим... і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє”. У посланні в одне художнє ціле поєднано сатиричне викриття українських панів-лібералів і позитивна програма – якими повинні бути справжні патріоти, як вони по-справжньому повинні любити “найменшого брата”, єднатися з ним, служити йому, батьківщині, дбати за її славу, свободу і розквіт. Бути справжнім патріотом – означає боротись за соціальне і національне визволення народу.

Поема “Великий льох” (1845). Цю поему справедливо вважають одним з найменш вивчених творів Шевченка і найбільш суперечливим. Поема складається з 3-х частин: “Три душі”, “Три ворони”, “Три лірники”, у кожній частині три персонажі. Центральним у поемі є образ “великого льоху” – символ героїчного минулого українського народу та його прихованих сил у боротьбі з самодержавством і кріпосництвом.

Поема “Сліпий” (“Невольник”) за жанром історико-побутовий твір. До оцінки історичних подій другої половини XVIII ст. – ліквідації Запорізької Січі і закріпачення селян Катериною II – звертається Шевченко і в поемі “Сліпий” (“Невольник”). Грунтуючись на народних переказах, поет в уста сліпого Степана вкладає сумну розповідь, почуту героєм від запорожців на Дунаї, про те, “як Січ руйнували”, як царські війська срібло й золото на Січі забрали, як степи запорозькі цариця німоті ділила, та бахурам і байстрюкам люд закріпостила.

Поета цікавить не стільки героїчна боротьба народу України в минулому, скільки її наслідки. Відвідавши Чигирин, що був столицею України в Хмельницького, і побачивши страшенне запустіння міста, поет задумується, за що ж боролися відважні сини України з польською шляхтою, з турецько-татарськими ордами, з царизмом.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Як вплинули обставини особистого життя на творчість письменника?
- Які твори входять у творчий доробок майстра слова періоду “трьох літ”?
- У чому полягає сенс життя за творами Т.Г.Шевченка?
- Яке значення творів Т.Г.Шевченка для сучасної української молоді?

Література: [14, 15, 16, 31, 32, 86, 96]

ПОБУТОВІ, СУСПІЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПОЕМИ Т. ШЕВЧЕНКА

Тарас Шевченко присвятив значну увагу українському народному побуту в поемах “Катерина”, “Наймичка”, “Сова”. У “Катерині” (1838 р.) дав поет понурий малюнок бездолля українських дівчат, яких красу, молодість занапащували різні вітрогони, пройдисвіти. Катерина, яку знеславив російський офіцер, мусила покинути батьківський дім та йти на Московщину шукати колишнього милого. Вкінці знайшла його, але він відцурався їй. З розпуки Катерина кинулася в воду, залшивши маленького сина. Згодом Іван став поводитирем старця. Одного разу зустрів на шляху великого пана, що їхав шісткою. Пан пізнав свого сина, але відвернувся від нього. “Берлин рушив, а Івася курява покрила...”. Поему, яку Шевченко присвятив своєму добродієві Жуковському, він переплів ліричними рефлексіями про людське щастя й сирітську долю.

Вищий ідейний рівень та краще мистецьке викінчення виказує поема Шевченка побутового характеру, а саме “Наймичка” (1845 р.). Звеличив Шевченко в ній матір, що в своїй материнській любові, повній особистого самовідречення й посвяти, досягає вершин великого героїзму. Оповідає Шевченко, як раннім ранком, коли ще поле криється туманом, молода жінка прощається з маленьким своїм сином, якого підкидає бездітним багатим господарям – Трохимові та Насті. Вони, знайшовши дитину, радіють та тішаться нею. Вони приймають наймичку Ганну, не відаючи, що вона є матір’ю дитини. Ганна увесь вік карається в чужій хаті, щоб тільки бути близько Марка. Лише в хвилині смерті в глибоко зворушливих словах відкриває йому тайну, що вона є його матір’ю. Спокійним, зрівноваженим тоном, з великою біблійною простотою описав поет безмір матерньої посвяти. В поемі розсипав низку гарних образів із сільського хуторянського життя – спокійного, безжурного, ідилічного характеру.

До соціально-побутових поем належать поеми “Сова” (1844), “Наймичка” (1845), “Відьма” (1847). У них поглиблюється розробка теми становища жінки-матері в кріпосницькому суспільстві, образ матері – один з центральних в усій творчості Шевченка.

Соціальні причини трагедії матері глибше розкрито в поемі “Сова”, розгорнута жахлива картина рекрутського прийому і показу страждань матері-вдови, розлученої з своїм сином. Мати все ладна віддати своїй дитині, їй здається, що над її сина нема кращого “на всім світі, на всій Україні”, вона, “як квіткою в гаї, кохалася своїм сином”. Та “зле безталання”, сумно зазначає поет, трапляється всюди, “і на шляху, і без шляху, усюди, де люди”.

Новою ідеєю теми про страдницьке життя матері-покритки була поема “Осика” (1847), яку Шевченко в останній редакції 1858 року назвав “Відьма”. Поет виступив із голосним протестом проти соціального й національного

поневолення. Цей протест, ця сміла критика “темного царства” були головною причиною його ув’язнення. Більшість цих поезій 1843 – 1847 рр. зложилася в альбом “Три літа”, який відібрали у Шевченка в часі його ув’язнення й який пролежав в департаменті поліції до 1906 р., коли передано його чернігівському музеєві Т. Шевченка. Ввійшли сюди між іншими: “Три літа”, “Розрита могила”, “Чигирин”, “Сова”, “Сон” (“У всякого своя доля”), “Хустина”, “Єретик”, “Сліпий” (“Невольник”), “Великий льох”, “Наймичка”, “Кавказ”, “Посланіє”, “Холодний яр”. Цей альбом є вершиною натхненного слова Шевченка як національного українського поета.

Свого ворожого ставлення до царату та до методів його правління не змінив поет, незважаючи на десятилітнє заслання, яке мало бути карою за його революційні думки та погляди. У “Неофітах” знову вдарив Шевченко всією силою свого поетичного слова по російському царатові. Поему написав у 1857 р. в Нижнім Новгороді, де мусив півроку затриматися й чекати на дальший дозвіл їхати в Петербург. Поема “Неофіти” є політичною алегорією. Поет бере тему з римської історії. Оповідає про переслідування християн за Нерона, однак під Нероном розуміє всіх тиранів, що давлять усякі прояви вільної думки.

Провідною в “Неофітах” є думка, що хоч людина гине за ідею, сама ідея одержує перемогу. Через жертву молодого покоління стає вона близькою старшому поколінню. Крім того, проводить Шевченко в “Неофітах” також ідею прощення ворогам. Ідеал любові матері (подібно до поеми “Марія”) є такий високий, що рівного йому не знаходить Франко в усій світовій літературі.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Які твори входять до складу побутових, суспільних, політичних?
- Чому побутова тематика творів Т.Г.Шевченка переважає у його тематиці?
- Яке місце посідає майстер слова у створенні правдивих картин життя?
- Чому письменника Т.Г.Шевченка називають Письменником (з великої літери)?
- Назвіть всіх героїв побутових творів, де вони виконують власне головну роль.

Література: [5, 8, 22, 23, 96]

РОСІЙСЬКОМОВНА ПРОЗА Т. ШЕВЧЕНКА

Російськомовні повісті Тараса Шевченка не належать до тієї частини літератури XIX ст., щодо якої науковці досягли об’єктивного прочитання фактично до кінця минулого сторіччя. Вони розглядались дослідниками переважно у декількох літературознавчих варіаціях, серед яких: випадковий епізод у творчості Кобзаря, самоствердження митця під час заслання, що доводило б його творчі можливості, аналог чи опозиція до одноіменних

українських поем, прагнення ознайомити російського читача з українськими реаліями або вузькосоціологічне прочитання їх проблематики. Проте такий аналіз не вводить повісті до загального комплексу Шевченкової мистецької спадщини. Наприкінці дев'яностих необхідність оновлення погляду на літературний процес неминуче привабила літературознавців до російськомовної прози Кобзаря.

Відкриті принципово нові можливості для інтерпретацій образної системи прози Шевченка, структурного і герменевтичного підходів до них. У цих творах важливий не стільки життєвий матеріал, предмет зображення, скільки його висвітлення потужним променем художніх знахідок, не стільки тема, ідея, сюжет, скільки їх втілення, ракурс, емоційно-моральні акценти. Необхідно простежити і єдність творів за жанровими ознаками, і вписаність їх у творчість Шевченка взагалі. Комплекс прози “Наймичка”, “Варнак”, “Княгиня”, “Музыкант”, “Несчастный”, “Капитанша”, “Близнецы”, “Художник” і “Прогулка с удовольствием и не без морали” може бути розглянутий як цикл і за мовними, і за тематичними, і за текстуальними характеристиками, що обумовлені особистісними рисами автора.

Російськомовним повістям Шевченка притаманні домінантні риси, у дослідженні яких виявляється поліфункціональність образності:

- багатоаспектність художньої майстерності;
- комплексність мистецьких засобів;
- національний світогляд як риса, що пронизує ідейно-тематичний пласт структури тексту;
- адекватність/неадекватність обраної мови викладу.

Спогади, ностальгія, туга і душевний та фізичний дискомфорт заслання стали рушійними силами створення повістей. Письменника переповнювали хвилі матеріалу, які виливались у такій, здавалося б, незвичній для нього формі.

У період 1853-1857 рр. Т. Шевченко працює над своїми повістями російською мовою. Про роботу над ними письменник сповіщав у листах своїм знайомим, надсилав їм рукописи, просив порад, клопотався про надрукування під вигаданим ім'ям К. Дармограя в журналах “Отечественные записки” або “Современник”. Та за життя поета його повісті так і не були надруковані.

Порушена Шевченком у багатьох поезіях проблема становища митця в кріпосницькому суспільстві розв'язується в повістях “Художник” і “Музыкант”. Повість “Художник” починається міркуванням про долю датчанина Торвальдсена, італійця Карреджо та інших видатних митців минулого. Навівши факти з їх біографій, оповідач робить узагальнення про ворожість приватновласницького світу мистецтву. Т. Шевченко показує, що ідеал митця, пов'язаного з народом, з його прагненнями і бажаннями, вступає в суперечність з умовами життя експлуататорського суспільства, яке не сприяє, а перешкоджає розвиткові справжнього мистецтва.

Проблема ворожості кріпосницького суспільства мистецтву поставлена і в повісті “Музыкант”. Тут вона розв’язується на показі важкої долі двох артистів-кріпаків: музиканта Тараса Федоровича і співачки Марії Тарасевич. У повісті використано багаті спостереження Шевченка над придворними кріпацькими театрами під час його подорожей по Україні. В образі талановитого кріпака-музиканта Шевченко втілює ідею невичерпності творчих сил народу, скованого кріпацтвом, його нездоланного прагнення до волі. Багато поневірянь випало на долю Тараса Федоровича. Син кріпака, він рано залишився сиротою, став поводитирем сліпого кобзаря.

Повість “Близнецы”. В основу сюжету повісті покладена історія формування характерів двох близнят – Зосима і Саватія, підкинутих невідомою покриткою хutorянину Никифору Сокирі. Дитинство близнят пройшло в дружній, працьовитій, благородній сім’ї заможного, освіченого і мудрого Никифора Сокири – учня Сковороди, приятеля Котляревського. Умови для виховання хлопчиків були найсприятливішими. Змалку близнят були подібні не тільки зовнішністю, але й характерами. Та характери їх стають абсолютно протилежними, коли вони потрапляють у різні умови шкільного виховання і, головне, в різне середовище після закінчення школи. Саватія віддають вчитися в гімназію, а Зосима в кадетський корпус. Схожість між ними стала швидко зникати. Зосим, потрапивши після навчання в кадетському корпусі у середовище розбещеного царського офіцерства, став моральним виродком, ледарем, картярем, п’яницею і злодієм. Самого навчання Зосима в кадетському корпусі Шевченко не показує, він змальовує лише наслідки “нелюдського, хоч і дешевого” “виховання”.

Єдиною серед повістей Шевченка, в якій дія відбувається не “на Україні, а в одній із “центральных губерний нашего неисходимого отечества”, є повість “Несчастный”. У ній також показано спотворюючий вплив морально розкладеного, здичавілого панства на виховання людини; головна увага зосереджена на розкритті умов формування характеру і причин, що призвели до остаточного падіння людини. Жертвою такого виховання став Іполітушка – центральний образ повісті. Всією системою змальованих у повісті типових образів Шевченко переконливо доводить, що причиною морального звиродніння поміщицького середовища є неробство, паразитизм, гонитва за живою, тобто типові обставини, породжені кріпосницьким суспільством.

У повісті “Капітанша” центральним персонажем повісті є Омелько Туман. Потрапивши до армії, він не міг зносити тупої, безглуздої солдатської муштри, за це його часто били. Впертий, наполегливий і терплячий, він знайшов у собі сили піднятися над брудом і тупістю солдатського життя, зберегти чесність, благородство, працьовитість, здатність до самопожертви в ім’я правди і людської гідності.

У повісті “Варнак” домінує першоособовий наратив, насичений настроєвими забарвленнями – від сарказму до теплого співчуття. Рамковий наратив моделюється через безпосередню передачу слова від наратора до персонажа. М’яка іронія переважає у вступі, організовуючи повчально-філософський аспект проблематики твору.

Отже, російськомовні повісті Шевченка – мистецьке відтворення вражень від втраченої батьківщини, враження солодкі і болючі, і це пояснює їх художні риси: описовість, захоплення деталізацією, специфіку образності, яка стає гострою зброєю – сприяє фіксації трагічного переживання драматичних відвідин рідної України, реалізує властиву Кобзареві майстерність у відтворенні власних переживань і картин світу, і предає основний емоційний стан – втрату надії, що автор повернеться колись.

У російськомовній прозі Шевченка повноцінно реалізована майстерність письменника, зокрема, через поліфункціональність художньої образності творів. Її модифікації в повістях Тараса Шевченка в аспектах національної своєрідності і взаємодії рівнів структури тексту доводять, що корпус прозових творів Кобзаря російською мовою є вагомою складовою його творчості. Модифікації об’єднують різні типи образів (персонажів, концептів, тропів та ін.).

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Які твори письменника вважають російськомовними?
- Чому майстер слова вирішив писати твори російською мовою?
- Чи можна вважати Т.Г.Шевченка російськомовним письменником?
- Що спонукало письменника писати російською мовою?
- Чи дійсно російськомовні твори були написані ще в період ранньої творчості?

Література: [22, 43, 44, 96]

ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА

Серед прозаїків журналу “Основа” особливе місце посідає Олекса Стороженко. У 50-70-х рр. XIX ст. він користувався широкою популярністю сучасників як автор гумористичних оповідань “Вуси”, “Голка”, “Марко Проклятий”, “Закоханий чорт”, “Межигірський дід”, “Не в добрий час”, що виявили в особі їх автора неабиякий таланти оповідача, доброту у ставленні до простих людей, тонкий гумор і знання глибин народного життя, його давніх традицій. У творах Стороженка поєдналися яскраве змалювання побуту та звичаїв селянства з романтичним оспівуванням боротьби українського народу за свою національну

незалежність. На сторінках його творів ожили визначні події нашої історії, звитяжні подвиги козацтва.

Оповідання й повісті письменника читаються з великою цікавістю завдяки його самобутній і своєрідній творчій манері. Мистецький доробок Олекси Стороженка загалом невеликий. У 1863 році побачили світ дві книжечки, куди увійшли, крім оповідань, “Споминки про Миколу Коржа” та історико-драматичні картини “Гаркуша”. 1879 року вийшла поема “Марко Проклятий”. Більшість творів Стороженка перед цим були надруковані на сторінках Журналу “Основа”. Показово, що майже вся літературна діяльність письменника, за винятком поеми “Марко Проклятий”, відноситься до неповних двох літ – 1861 і 1862. Саме в цей час найповніше розкрився його епічний талант.

Переважна більшість оповідань Стороженка зроблена художньо майстерно і глибоко своєрідно. Часто зустрічаються дуже стислі й образні пейзажі, малюнки-описи чарівної української природи – майже кожний твір супроводжується пейзажами. Автор у своїх творах виступає не тільки як блискучий оповідач, а й як глибокий лірик. Численні рядки його оповідань звучать поетично, щиро, м’яко, сповнені смутку й жалю (розповідь старого гайдамаки в одній з кращих повістей “Кіндрат Бубненко Швидкий”).

Для частини оповідань Стороженка характерна історична ідеалізація, особливо дідів-запорожців: козак Кирило (“Закоханий чорт”), пасічник Дорош (“Дурень”). Цей прийом має місце і в оповіданні “Марко Проклятий” (1879), яке автор вирішив назвати поемою і вважав найдовершенішим із своїх творів. Письменник скрупульозно простежує походження головного героя, яке своїм корінням сягає далеких часів Запорозької Січі і пов’язане з подіями війни 1648 – 1654 рр. Тогочасна ж критика, навпаки, оцінила твір негативно як недовершений у художньому відношенні, сповнений “патріотичних тирад і декларативних закликів”.

Є в О.Стороженка два оповідання, що безпосередньо стосуються сучасної авторові дійсності. Написані вони в реалістичному ключі, причому гумор в них набирає соціального звучання, переростає в сатиру. В основі гуморески “Вуси” лежить один з тих анекдотів, що активно побутовували в чиновницькому середовищі. Дотепно оповідаючи про курйозне середовище, в яке потрапив колишній військовий, що, ставши засідателем, змушений був з примхи начальника поголити вуса, О. Стороженко зумів передати задушливу атмосферу побуту чиновників, бруталне ставлення сановника до підлеглих.

Оповідання “Голка”, побудоване на анекдотах про Потоцького, передає необмежену сваволю і жорстокість магната-кріпосника. Взяти для твору незначний з першого погляду факт присікування Потоцького до дрібного шляхтича, письменник зумів піднести до далеко ширших соціальних узагальнень: перед читачем постає зловісна постать необмеженого в своїх

злочинах феодала, зображуються в усій оголеності нелюдські стосунки в кріпосницькому суспільстві.

О. Стороженко визначив жанр п'єси “Гаркуша” як “драматичні картини у трьох діях”, адже конфлікт дії майже немотивований. В центрі уваги – історична постать повстанського ватажка Гаркуші, який зі своїм загоном наводив жах на лівобережне панство. Письменник, використавши відомий факт про бунтівника, окреслює образ свого героя романтичними барвами, відзначає благородство вчинків колишнього запорожця, його сміливість, відчайдушність, чесність. Усі сюжетні колізії твору пов'язані з палким коханням романтичного розбійника до красуні сотничихи.

Повісті письменника “Марко Проклятий” автор дав жанрове визначення: “Поема на малоросійском языке из преданий и поверий запорожской старины”, що прямо вказує на фольклорні джерела, з яких вона походить. А між тим хист Стороженка геть не звичайний: творчість його носить сліди праці дійсного митця, повна дійсної вроди; зміст його творів зачерпнено з коштовного джерела історично-побутового та духовного життя народу, і, в додаток, мистецькі сполучені – форма та зміст згаданої творчості глибоко перейняті ширими почуттями то журби, то радості, то захвату. Такий численний комплекс художніх елементів у творах Стороженка, вилитий в бездоганній українській мові, робить їх важливими по цінності, здатними робити великий естетичний вплив, через те, конче, цілком вартими уваги історії літератури.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Назвіть особливості творів Олекси Стороженка.
- Що лежить в основі творів митця?
- Якими засадами керувався письменник під час написання творів?
- Назвіть жанр твору Олекси Стороженка “Марко Проклятий”.

Література: [22, 76, 77, 84]

ТВОРЧІСТЬ А. СВИДНИЦЬКОГО

Свою літературну діяльність А. Свидницький розпочав ще під час навчання в Київському університеті. Його першими літературними спробами були ліричні поезії з виразним антикріпосницьким спрямуванням. Вони, безперечно, виникли під впливом загальної революційної ситуації в країні, активної громадської діяльності самого автора, а також творчості Т. Шевченка.

Одним з яскравих зразків поезії А. Свидницького є вірш “Україно, мати наша”, в якому з боєм говориться про сплюндровану рідну землю. Україна постає в персоніфікованому образі жінки-страдниці, в якій “хатиночка сяка-така”, “свитина подерта”, “дармо тіло збите”.

Показуючи муки закріпаченого люду, поет іменем прославленого ватажка гайдамацького руху Залізняка проводить ідею розправи з гнобителями. Щодо форми поезія стилізована під манеру Шевченка – аж до запозичення цілих віршових рядків.

Широкої популярності набула поезія “В полі доля стояла”, яка дійшла до нас у кількох варіантах. Вірш поширювався нелегально і, перейшовши в фольклор, став відомою революційною піснею. Зіставлення цих варіантів твору, зроблене М. Сиваченком, хоч і не дає змоги з достовірною певністю відновити авторський текст, але дозволяє безпомилково з’ясувати його провідний мотив. Вірш А. Свидницького у своїй первісній формі був пройнятий не лише антикріпосницьким, а й антицарським спрямуванням; в ньому висловлено заклик до уярмлених селян брати ножі і визволятися самим. Саме ці твори мав на увазі М. Драгоманов, зазначаючи, що А. Свидницький “по ідеям був гайдамака” і до своїх віршів додавав “куплети про ножі на царів та панів”.

У вірші “Росте долом березина”, написаному навесні 1862 року, чітко виявилось ставлення Свидницького до кріпосницького характеру “дарованої” царем “волі”. Рожеві сподівання кріпаків про вільну працю на себе розвіялися під подихом жорстокої дійсності; не радість від думок про “свою ниву – море”, а гіркий розпач обдурених – така селянська доля. У вірші передано настрій обуреної маси, її протест проти “волі”, яку пани запроваджують з допомогою березових різок.

У творчих шуканнях Свидницького важливу роль відіграла його діяльність в галузі етнографії й фольклористики. Ще в університетські роки під впливом фольклористичних занять члена таємного студентського товариства П. Єфименка Свидницький виявляє активний інтерес до життя, побуту, звичаїв і вірувань українського народу.

У нарисі “Злий дух” (1860), надісланому до журналу “Основа”, були зображені народні повір’я про диявола – істоту, яка, за переконанням, що побутовало в народі, завжди була ворожою людині і штовхала її на різні гріховні вчинки. Приземлення персонажів релігійного культу, дуалізм, елементи критицизму по відношенню до офіційної релігії, церкви та її служителів – в цьому характерні риси зібраних дослідником матеріалів.

У 1861 році А. Свидницький закінчив дослідження “Великдень у подолян”. В центрі уваги письменника – опис народної обрядовості, зв’язаної з релігійним святом пасхи. Фольклорист показує, що повсякденне життя селянина невіддільне від найрізноманітніших вірувань, які часто своїм корінням сягають ще в дохристиянські часи. Більше того, чимало оповідань, переказів, легенд, навіть молитв, які побутовали серед селян, відзначаються вільністю в трактуванні релігійних понять, несуть на собі відбиток стихійно-матеріалістичного світосприймання селянина, а окремі з них мають антирелігійний характер.

Специфічною рисою дослідження Свидницького є поєднання наукового опису з белетризованим викладом етнографічного матеріалу. Ця белетризація виявляється у невимушеному, образному викладі характерних епізодів селянського життя, де природно звучить українське слово (праця написана російською мовою), де значне місце посідають діалоги, а також авторські ліричні та публіцистичні відступи.

Отже, праця на ниві фольклористики була для Свидницького прекрасною літературною школою. Після написання циклу “Народних оповідань”, на жаль, мабуть, назавжди втраченого (відомо, що рукопис було надіслано 1861 року до журналу “Основа”), молодий автор підійшов до створення першого соціального роману в українській літературі “Люборацькі”.

Досить різноманітна тематика творів письменника. Одні з них за своєю темою примикають до “Люборацьких”, подаючи картини з життя сільського духовенства (“Прошлый быт православного духовенства”, “На похоронах”, “Орендарь”, “Гаврусь й Катруся”) чи навчання в духовних школах (“Два упрямых”); інші – розповідають про важку долю дрібних чиновників, про їх щоденну боротьбу за шматок хліба (“Попался впросак”, “Хоч з мосту та в воду”). Окрему групу становлять оповідання і нариси про людей, викинутих на саме дно життя (“Жебраки”), а також твори до певної міри пригодницького характеру, де знайшли своє відбиття такі явища, як розбої, грабунки, контрабанда, фальшування грошей, збагачення тощо (“Пачковози”, “Конокради”, “Железний сундук”).

Творчість Свидницького, наснажена передовими ідеями свого часу, новаторська з погляду художнього освоєння дійсності, має й для наших читачів пізнавальне-виховне і естетичне значення. Майстерність Свидницького яскраво виявилась у нових принципах художнього узагальнення. Завдяки високому гуманістичному пафосу спадщина талановитого письменника зберігає і сьогодні своє пізнавальне, виховне й художньо-естетичне значення. Твори Свидницького знають, люблять, читають і досліджують, і в цьому – їхня найвища оцінка.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Чому А. Свидницького вважають українським реалістом?
- Який творчий доробок майстра слова?
- Яка тематика творів письменника?
- Чому А. Свидницький звернувся до тематики духівництва, попівства?
- Що стало поштовхом до вибору такого творчого шляху?
-

Література: [22, 67, 69]

РОМАН “ЛЮБОРАЦЬКІ” А. СВИДНИЦЬКОГО

Роман “Люборацькі” – найвизначніший твір Свидницького. Написаний в 1861–1862 рр. і тоді ж надісланий до “Основи” роман, на жаль, в свій час не став явищем літературного процесу. Лише через чверть століття рукопис твору потрапив до І. Франка і був надрукований у журналі “Зоря” за 1886 рік. Правда, журнальний варіант роману з’явився із значними пропусками і довільними переробками окремих місць, бо редакції, яка залежала від клерикально-консервативних кіл галицького суспільства, були не до вподоби реалістичні картини з життя духовенства. Тільки в 1901 році твір з’явився повністю на основі того списку, що в свій час потрапив до І. Франка. Але, як переконливо довів М. Сиваченко, і досі ще не існує науково-критичного, канонічного тексту “Люборацьких”, який би максимально наближався до того тексту, що вийшов з-під пера талановитого письменника.

Сам письменник визначив “Люборацькі” як “роман з життя правобіцького духовенства”. За жанром твір дуже близький до сімейного роману-хроніки, хоч у багатьох місцях автор виходить за його межі. У романі на широкому суспільному фоні розгортається трагічна історія сім’ї подільського священика Гервасія Люборацького, порушуються важливі питання освіти і виховання підростаючого покоління. Якщо тема твору до певної міри була традиційною, то проблеми виховання молоді були злободенними. Революційно-демократична публіцистика, засуджуючи реакційну систему виховання в старій школі, обстоювала демократичні принципи народної освіти, вказувала на необхідність підготовки передових громадян, здатних очолити оновлення життя в країні.

У романі “Люборацькі” було поставлено важливі проблеми народності, вільного національного розвитку, піддано критиці – хай в окремих моментах і не до кінця послідовній – колоніальну політику російського царизму. Слід зазначити, що проведення суспільнозначимих, злободенних тенденцій витікало з самого розвитку теми твору, що показ родинних взаємин, навчання і виховання молоді розкривається в аспекті проблем народності і національних змагань.

Отець Гервасій – типовий образ старосвітського попа. Недалекий, малоосвічений, цей “духовний пастир” мало чим відрізнявся від селян. Він “високих наук і в очі не бачив, і чути про них не чув, і слухать навіть не любив”; здобувши освіту в дяків-бакалярів, він через деякий час став попом. І в житті, і в побуті старий панотець дотримувався патріархальних звичаїв, за що й подобався громаді. Однак економічна залежність від місцевого шляхтича Росолинського, прагнення не втратити – хай і мізерної – панської допомоги, природне для попа бажання бачити своїх дітей “не мужиками” штовхають старого Люборацького на необдумані кроки у вихованні дочки. Наслухавшись улесливих слів пана, він сам допоміг спотворити виховання Масі.

До пари панотцю була і його дружина. Проста, сердечна жінка, любляча мати, вона найтіснішими узами була зв'язана з селянами, серед яких минуло все її життя. Як і селяни, паніматка міцно трималася “старосвітчини”, усталених, вироблених протягом віків поглядів на життя, працю, виховання дітей. Неграмотність, забобонність визначають всі її вчинки. Боляче їй бачити, як покручами виростають рідні діти; слушно вона нагадує Масі про їх славний рід, про предків, що відзначилися під час Коліївщини. Стара Люборацька з відразу ставить до панів, їх гонору, розуміючи, що несправедливість органічно зв'язана з усім панським.

Молодше покоління Люборацьких представлено образами Антося, Масі, Орісі, Теклі. Доля дітей доповнює, рельєфніше окреслює соціальну сутність нижчого православного і духовенства як проміжного суспільного прошарку, розкриває його суперечливе, двоїсте соціально-психологічне ество. Поглиблене розкриття образів героїв, вміння підкреслити найхарактерніше в їх поведінці, показати при наявності спільних рис і відмінні свідчило про повнокровність реалістичного методу Свидницького, його щедрий художній талант.

Образ Антося розкривається в становленні і розвитку, в безперервній еволюції. Життєрадісний, енергійний хлопчик потрапляє в задушливу атмосферу бурси, а згодом духовної семінарії, де були знівечені хороші задатки людини, де було скалічено молоду, здорову силу. З самого початку образ Антося овіяний якимось серпанком смутку, передчуттям важкого, трагічного кінця, якого не обминути, не об'їхати. Шлях хлопця вже з дитинства задалегідь визначений: йому як попівському синові не вільно було обрати якусь професію, окрім духовної.

Образом Масі письменник підкреслював згубність такого шляхетського “виховання” для людей з народу. Набравшись панського гонору і більше нічого не маючи для того, щоб вирватися з ненависного їй тепер попівського середовища, вона стає справжнім нещастям для сім'ї, довго сидить у дівках, зрештою виходить заміж за підстаркуватого, бідного шляхтича Кулинського. Залишившись після його смерті без будь-яких засобів до існування, але нехтуючи фізичною, “мужицькою” працею, ця “шляхтянка” кінчає самогубством.

Трагедія Масі – в засліпленні облудними шляхетськими ідеалами. Показавши сумну долю дочки сільського попа, Свидницький застерігав інших від сліпого захоплення фальшивою панською культурою. Це, між іншим, підкреслювалося й епіграфом до роману: “Людей слухай, а свій розум май”.

Нещасливо склалося життя і середульшої дочки Люборацьких Орісі. Рятуючи родину від злиднів, прагнучи зберегти для матері та молодшої сестри хоч дах над головою, вона змушена була стати дружиною присланого архієреєм на вільну парафію грубого, деспотичного попа Тимохи Петропавловського. До останніх днів свого подружнього життя Оріся залишилася зовсім чужою для чоловіка, як і він для неї. Оріся – жертва диких законів гнобительського

суспільства: жорстокий садист і непробудний п'яниця, Тимоха одного разу в пориві звірячої люті вбиває свою дружину.

Так розпадається патріархальна сім'я подільського попа, так трагічно завершується доля всіх її членів (найменша дочка Текля, налякана долею брата та сестер, замикає себе в стінах монастиря, а стара Люборацька вмирає під тином). Свидницький, як письменник-реаліст, через історію руйнування й занепаду однієї попівської родини правдиво показав типові явища в житті подільського сільського духівництва першої половини XIX ст.

Майстерність Свидницького-романіста яскраво виявилася і в композиції. Прагнучи соціально обумовити і глибше розкрити характери, письменник докладно спинається на фактах і явищах економічного, політичного, культурно-освітнього життя.

Таким чином, роман А. Свидницького і проблематикою та ідейно-тематичним спрямуванням, і композиційною структурою, системою нової організації матеріалу був явищем новаторським. Щодо майстерності композиції досить навести один аргумент: романіст надзвичайно вдало завершує сюжет твору в останньому розділі другої частини, котрий, власне, є епілогом роману. Саме тут стисло розповідається про фінал родинної трагедії Люборацьких – наглу смерть старої попаді від звістки про передчасну загибель сина Антося і самогубство дочки Масі, про довічне заточення Теклі в монастирі.

Роман “Люборацькі” і на сьогодні залишається справжньою перлиною української прози XIX ст. Справді, Свидницький вніс багато нового в художню практику українського реалізму. На широкому матеріалі, взятому з дійсності середини минулого віку, всебічно розкрито психологічне руйнування особистості, загибель патріархальної родини, що не змогла пристосуватися до нових соціально-історичних умов. Твір А. Свидницького переріс жанрові межі сімейної хроніки, поклав початок розвитку українського соціального роману.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Тема, ідея, проблематика твору.
- Система образів твору “Люборацькі” А. Свидницького
- До якої групи тематики можна віднести твір А. Свидницького “Люборацькі”?
- Чи вдалося письменнику відтворити життя тогочасного суспільства?
- Що стало поштовхом до написання твору?
- Чи вдалося майстру слова розкрити ідею твору та показати тогочасну владу?
- Чому А. Свидницький обрав тему попівства та духівництва для створення роману “Люборацькі”?

Література: [22, 24, 29, 83]

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ Ю. ФЕДЬКОВИЧА

Юрій Федькович – талановитий митець, деякі його поезії стали народними піснями, а читачі одноголосно з критиками назвали його буковинським Кобзарем. Майже все пережите ним він утілює у своїх віршах, передавши в них і радість, і сум, і розпач свого життя, і глибокі філософські роздуми над сенсом буття, і красу народнопоетичного слова.

Багато зусиль доклав Федькович, щоб поширити освіту серед трудящих. Він був шкільним інспектором, виступав за навчання в школі рідною мовою, склав “Буквар для господарських діток на Буковині”. В ім’я “великої долі” народної змагався, працював, творив, долав неймовірні труднощі. У Сторонці-Путилові Федькович завершив роботу над найбільшою своєю поемою “Дезертир”, підготував другу збірку своїх поезій, що згодом вийшла трьома випусками в Коломиї (1867 – 1868 рр.), написав цілу низку чудових повістей і оповідань, пробував сили в жанрі драматургії, переклав “Слово о полку Ігоревім”.

Важливим джерелом поетичного натхнення Юрія Федьковича стала усна народна творчість. Письменник захоплено відгукувався, про музичну обдарованість українського народу. На думку Ю. Федьковича, поетичної майстерності можна домогтися, тільки припавши до багатючих скарбів усної народної творчості. Сам поет на зразок народних пісень, за їхніми мотивами, образами написав чимало оригінальних віршів.

Важливу роль в утвердженні Федьковича на позиціях реалізму, у звільненні від впливів німецької ідеалістичної естетики відіграла передова російська література. Письменник був обізнаний з творами Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, просив надсилати йому їх книжки. Своєрідною переробкою балади Пушкіна “Черная шаль” є поезія Федьковича “Туркиня”.

Літературний кругозір Юрія Федьковича був досить широкий. Письменник не раз згадував імена польських поетів Міцкевича і Словацького, чеського просвітителя Шафарика, захоплювався творчістю Шекспіра, Гете, Шіллера. До окремих своїх поезій Федькович використовував як епіграфи рядки з творів Гейне, Бюргера, Нейбауера, за мотивами поезії Гете “Міньйона” написав патріотичний вірш “Русь”; у ряді поезій Федьковича відчутні ремінісценції з творів Гейне, Шіллера, Платена, Рюккерта.

Федькович одним з перших в українській літературі перекладав німецьку класику (“Лісовий цар” Гете, “Полонинський стрілець” Шіллера, “Лорелея” Гейне, “Проклін співця” Уланда тощо). Особливо він цікавився творчістю геніального англійського драматурга Шекспіра, перекладав його п’єси (“Гамлет”, “Макбет”). Великої популярності набула у свій час вільна переробка Федьковичем під назвою “Як козам роги виправляють” комедії Шекспіра “Приборкання непокірної”.

На схилі життя Федькович відновив літературно-творчу діяльність. У 1885 році він став редактором газети “Буковина” і надав їй демократичного спрямування. На сторінках цієї газети від 16 травня 1886 року були надруковані такі знамениті рядки: “Ми мусимо раз і назавжди покинути наш смішний і для нас пагубний сепаратизм, ради котрого ми в закутку й відділено дотепер жили, як якась нова, себто якась “буковинська нація”, і мусимо починати жити якоби одним духом і одним тілом з прочим руським народом”.

Поетична творчість Ю. Федьковича почалася, на жаль, не з красивої пейзажної лірики чи солодких неземних почуттів, а з важких і несправедливих жовнірських буднів, вона різноманітна за тематикою. Однією з відмітних її рис є широке використання мотивів народної творчості майже в усіх поезіях.

Любовна лірика Ю. Федьковича перейнята болем розлуки. Це пов’язано із біографічними фактами. Попри взаємне кохання, через соціальні умовності та примус батьків дівчини Юрію Федьковичу не судилося особистого щастя, до кінця життя він не зміг позбутись болю від втрати коханої.

Поезії Ю. Федьковича мелодійні, перейняті глибокими непідробними почуттями, самобутні і безмежно щирі. У своїх віршах поет відкриває свою душу, а уважний читач не може не зреагувати на це відповідним сприйняттям цих поезій.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Чому письменник звернувся до поетичних жанрів?
- Які поетичні твори написав майстер слова?
- Яка тематика поезії Ю.Федьковича?
- Чому Ю.Федькович у своїх творах показував романтично-реалістичне життя людей?
- Чи дійсно поетичні твори відносяться до ранньої творчості письменника?

Література: [22, 34, 35, 36]

ДРАМАТИЗМ І ТРАГІЗМ ПРОЗИ Ю. ФЕДЬКОВИЧА

Дослідження творчості Ю. Федьковича є цікавою і повчальною для сучасників. У простих людях Ю. Федькович вбачав носіїв народної мудрості, високих принципів моралі, душевної краси, естетичної принадності.

В прозових творах Юрія Федьковича ми зустрічаємося з гордим і мужнім народом Карпат, чуємо його живу мову, бачимо різні сторони особистого і громадського життя. Народні типи і народне життя на фоні чудової гірської природи – ось основний об’єкт зображення у прозі Ю. Федьковича. Юрій Федькович написав понад 60 прозових творів – повістей, оповідань, казок, жартів. У цих творах знайшли відображення родинно-побутові проблеми

буковинських селян; безправ'я пригнобленого чиновниками, куркулями трудового народу, трагічна доля гуцулів – жовнірів цісарської армії. У кращих своїх творах письменник підносив голос протесту проти соціальної і родинної нерівності, возвеличував волелюбство, романтично поетизував гордих і сильних людей.

Першу повість “Люба – згуба” Ю. Федькович написав ще на військовій службі. Вона була народжена тугою письменника за рідним краєм, мальовничим і принадним, з одухотвореними щирими і вольовими людьми, що можуть зломитися, але ніколи не зігнуться.

У повістях “Три як рідні брати”, “Штефан Славич”, оповіданні “Сафат Зінич” письменник змалював реалістичні картини поневірянь жовнірів у цісарській армії. Прозові твори Юрія Федьковича захоплюючі, психологічні та художньо завершені. Повість “Три як рідні брати” – унікальний прозовий твір, адже це єдина оптимістична повість письменника. Найбільш поширеними темами творів письменника є тема нещасливою любові. Всі повісті найчастіше мають трагічну розв'язку. Але повість “Три як рідні брати” – це твір про те, як за допомогою друзів, дружньої підтримки героєві вдається вирішити складні життєві ситуації, вирішити багато проблем і подолати внутрішні конфлікти і конфлікт з суспільством.

Твір “Три як рідні брати” є унікальним в контексті творчості Ю. Федьковича. Автор майстерно поєднав типовість образів з глибокою психологічністю твору. Образи головних героїв нагадують нам героїв фольклорних творів: вони ніколи не залишаються байдужими до горя і невдач своїх друзів, готові прийти на допомогу. Всі вони мужні, сміливі, їх не лякають труднощі і невдачі.

Автор намагався зобразити життя жовнірів, не ідеалізуючи їх і не приховуючи труднощів цьому житті. І поруч з цим він зобразив справжню дружбу і взаємодопомогу, він підкреслив, що ситуації, зображені в повісті, трапляються з багатьма жовнірами. І ці ситуації поширені: саме вони часто призводять до трагедії всього життя жовніра.

Яскраво романтичні характерами й подіями є епічні писання “Довбуш”, “Юрій Гінда”, “сміливою і революційною” (І. Франко) – поема про повстання 1848 р. “Лук'ян Кобилиця”.

Поема “Дезертир” (1865-1866) підпорядкувала образ України заклику полягти за її волю. Показово, що при вирішенні теми рідного краю (зокрема, при показові жорстокості як влади на місцях, так і імперської системи Австро-Угорщини) Федькович, “накладає” власну емоційність на “стару” Шевченкову задля сили викриття. Обшир рідного краю включив Вижницю і Сучаву, куди українці ходили Богу молитися; поема “Новобранчик” виключає таку можливість, урочо провіщуючи: недоброзичливці батьківщини щезнуть,

“руський син у кармазин вбереться, не в лати” і “галичан поклониться Україні-мати”.

Провідним мотивом творів письменника є трагічна неспіввимірність протидіючих сил: з одного боку, нещадність епохи, з другого – нескоримість людської душі, її прагнення до самоутвердження, здатність долати будь-які перешкоди. Мистецьке кредо буковинського Кобзаря, таким чином, оформилося під впливом тогочасних суспільно-політичних подій, у боротьбі з реакційними тенденціями в житті й літературі, і постало з потреб його народу.

Останні роки життя Ю. Федьковича позначені напруженою працею. З-під пера поета виходили друком оригінальні поетичні твори “До ліри”, “Наші старі”, “На Новий рік”, “До наших румунізаторів”, нові редакції драматичних творів. Та важкі умови життя підірвали здоров’я письменника. Висловлюючи своє останнє бажання, Федькович писав: “Любляче серце і ніжні руки прошу посадити на гробі та навколо нього ялину, рожі і барвінок, щоб мило було спочити. В головах класти мені не хрест, а ялину! Хрестів у своєму житті я мав досить”.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- Які твори Ю.Федьковича можна віднести до прозового доробку?
- Яка тема та ідея твору “Три як рідні брати”?
- Що саме хотів показати автор в цьому творі?
- Система образів твору.

Література: [22, 35, 36]

ТВОРЧИСТЬ С. РУДАНСЬКОГО

Літературна діяльність Степана Руданського охоплює двадцятиріччя – від початку 50-х до 70-х років XIX ст. Її можна умовно поділити на три періоди: кам’янець-подільський, петербурзький і ялтинський. Творчий розквіт поета припадає на другий, петербурзький, період. Саме тоді провідними у нього стають громадянські мотиви. В цей час були написані твори високого громадянського звучання, в яких поет підносить ідею стійкості, мужності (“Нехай гнеться лоза”), висловлює надію на те, що прийдуть “дивні роки”, коли, зерно поспіє і заколосяться поля.

Протест проти рабської моралі, заклик до відстоювання людської гідності звучить у поезії “Наука”. Мати, виряджаючи сина у світ, радить йому бути покірним, схилитися, як билиночка, стелитися, як рядниночка, перед панством. “Спина з похилу не іскорчиться”. Зате сподобається панам його покірність і приймуть вони його до себе як рівного. Закупається син в сріблі-золоті і розпрощається з батьківським полем.

Розквіт поетичної творчості Степана Руданського припадає на середину дев'ятнадцятого століття. Це був той час, коли, за висловлюванням Великого Кобзаря, все благоденствовало й мовчало. Мовчали й українці. Наша мова викорінювалася, її зневажали всі, хто тільки міг.

Роздуми про важке становище української мови, про занедбану самосвідомість нації стали змістом поезій Степана Руданського. Головним мотивом його національно-патріотичної лірики, як і більшості його творів, що належать до інших жанрів, є мотив несвободи України. Митець використовує найширші алегорії, але часом удається до прямого заклик до українців. Твори, які сповнені почуття високої національної свідомості, було створено переважно за часів навчання Руданського в Петербурзі, тобто в 1857–1860 рр.

Степан Руданський – майстер несподіваних форм і ситуацій. Найчастіше всі свої твори, включаючи й віршовані переклади, Руданський називав “співомовками”. Цей термін закріпив за гуморесками І. Франко. З того часу традиційним стало саме їх іменувати “співомовками”. Це виявилось найбільш зручним, оскільки саме гуморески (співомовки) Руданського являли собою новий різновид гумористично-сатиричних віршованих творів, яких раніше в українській поезії не було і поява яких потребувала закріплення відповідним терміном. Гуморески, або співомовки, – це короткі віршовані оповідання, основою яких є народні анекдоти про панів, попів, чиновників, крамарів, дурників, які несуть тягар приниження, ледарів і волоцюг тощо.

Гуморески С. Руданського – твори реалістично-викривальні. У них основна увага зосереджена на висвітленні відносин в сім'ї, в громаді, між людьми різних станових груп (пан, піп, корчмар, солдат, селянин, наймит), різних національностей (росіяни, українці, поляки, євреї, цигани, іноді – німці). Беручи теми “з народних уст”, поет зберіг народне тлумачення зображуваних епізодів, а також характерів персонажів. Він сам ніби перевтілювався в оповідача з народу, зовні простакуватого, але дотепного, з лукавинкою, селянина. То він шукає приводу для жарту, який створить веселий настрій (“Чи далеко до Києва?”, “Скільки душ?”, “Свиня свинею”, “Вовки”, “Жонатий”, “Господар хати” та ін.), то показує, як бадьоро, з гумором звикли прості люди переживати невдачі, обман і глузування (“На калитку”, “Окуляри”, “Чуприна”, “Добра натура”, “Не мої ноги”, “Пекельна смола” та ін.), то карає дотепним, уїдлигим словом народних напасників – панство, шляхту, крамарів, корчмарів, служителів культу (попів, ксьондзів), показуючи моральну вищість і тверезий розум народу (“Добре торгувалось”, “Засідатель”, “Пан і Іван в дорозі”, “Почому дурні?”, “Що кому годиться?”, “Піп на пуші”, “Чорт”, “Царі”, “Сам поїду”, “Страшний суд”, “Хто святив?”, “Там її кінець” та ін.).

Побудова гуморесок здебільшого діалогічна, з несподіваною розв'язкою. Наприклад, у гуморесці “Не вчорашній” на запитання пана, хто найстарший у селі (тобто, хто має владу), селянин відповідає: Баба Терпелиха: “Пережила

вража баба всіх дідів до лиха...”, а на запитання, чи не чути, де продається овес, селянин удає з себе наївного: Мужик встав, кругом обнюхав...: – Ні, не чути, пане! Комізм розв’язки короткого динамічного сюжету, який переважно зводиться до зіткнення несумісних життєвих позицій, криється в ефекті несподіваності.

У гуморесках Руданського відображене народне недовір’я до тих, хто, навчаючи благочестя і сповідаючи інших за гріхи, сам грішний (“Сповідь”, “Чого люди не скажуть!”, “Піп з кропилом”, “Побожний ксьондз”, “Сам поїду”, “Крива баба” та ін.). У кожній гуморесці не менше двох персонажів, у спілкуванні яких розкриваються несумісні характери. Індивідуалізація мови кожного персонажа як щодо лексичного складу (шляхтич, циган, селянин, солдат), так і щодо місцевого чи національного забарвлення (вставки польською і російською мовами, діалектизми) надає ситуаціям життєвості, невимушеності й, крім того, сприяє створенню оцінки – осудливої стосовно панів, попів, корчмарів, доброзичливої до простого солдата, небагатого сільського єврея, хитруватого, але цілком невлаштованого цигана (“Гусак”, “Варенікі, варенікі”, “Де спійняли?”, “Холодно”, “Циганський наймит”, “А не галасуй!”, “Хто кого лучче?”, “Три питання”).

Створюючи співомовки, С. Руданський узагальнив життєвий і поетичний досвід народу; хоч він і сприйняв традиції, вироблені його попередниками, передусім Т. Шевченком, в обробці фольклорних мотивів, сюжетів і образів, проте йому притаманний власний індивідуальний підхід до кожної теми та її художнього втілення.

Запитання й завдання для самоконтролю:

- До яких жанрів в українській літературі звертався письменник?
- Чому майже всі твори С. Руданського в народі називаються співомовками?
- Яка тематика творів майстра слова?
- Чому твори письменника гостросатиричні?
- Чи погоджуєтесь ви з думкою про те, що твори С. Руданського направлені на викривальний характер, на показ та засудження зажерливих панів?

Література: [22, 35, 36]

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Укажіть, де навчався Тарас Шевченко:

- а) у Петербурзькій академії мистецтв;
- б) у Московському університеті;
- в) у Києво-Могилянській академії;
- г) у Львівському університеті.

2. Виберіть твір Тараса Шевченка, темою якого є розповідь про трагічну долю покритки:

- а) «Сон»;
- б) «Тополя»;
- в) «Неофіти»;
- г) «Катерина».

3. Укажіть, який троп використано в наведеному уривку:

Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.

- а) епітет;
- б) метафора;
- в) синекдоха;
- г) порівняння.

4. У поемі Тараса Шевченка «Гайдамаки» розповідається про...

- а) опришків;
- б) Кармелюка;
- в) Коліївщину;
- г) Довбуша.

5. Укажіть твір, автором якого є Тарас Шевченко:

- а) «Хазяїн»;
- б) «Кавказ»;
- в) «Людина»;
- г) «Бояриня».

6. Хто з письменників сказав про Т. Шевченка: «Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури?»

- а) І. Франко;
- б) М. Коцюбинський;
- в) Є. Маланюк;

г) М. Рильський.

7. Укажіть рік викупу Т. Шевченка з кріпацтва.

- а) 1840 р.;
- б) 1841 р.;
- в) 1838 р.;
- г) 1850 р.

8. Чий портрет було намальовано, щоб викупити поета з кріпацтва?

- а) Т. Шевченка;
- б) В. Жуковського;
- в) К. Брюллова;
- г) І. Сошенка.

9. Укажіть рік виходу «Кобзаря» – першої поетичної збірки поета.

- а) 1838 р.;
- б) 1839 р.;
- в) 1840 р.;
- г) 1841 р.

10. Укажіть жанр твору Т. Шевченка «Катерина».

- а) балада;
- б) ліро-епічна поема героїчного характеру;
- в) сатирична поема;
- г) ліро-епічна соціально-побутова поема.

11. Яка з поезій Т. Шевченка дала назву одному з періодів його творчості?

- а) «Великий льох»;
- б) «Кавказ»;
- в) «Ісаія. Глава 35»;
- г) «Три літа».

12. Якого персонажа поеми «Гайдамаки» поет називає «сирота убогий»?

- а) М. Залізняка;
- б) І. Гонту;
- в) Лейбу;
- г) ксьондза.

13. Яка з наведених рис не є характерною для раннього періоду творчості?

- а) сентиментальність;
- б) інтерес до незвичайного, яскравого, фантастичного;

- в) правдиве зображення дійсності;
- г) культ держави.

14. Укажіть, у чому простежується зміна ідейно-тематичної спрямованості творів Т. Шевченка у період після 1843 р.

- а) У заглибленні у фольклорні джерела;
- б) у зверненні до античних образів і сюжетів;
- в) у соціально-критичній, реалістичній спрямованості творчості;
- г) у зверненні до фантастичних образів і сюжетів.

15. Розкрийте підтекст авторських слів «*Той мурує, той руйнує*» з поеми «Сон» («У всякого своя доля...»).

- а) Ідеться про недосконалість суспільства, де працю одних використовують і нищать інші;
- б) показано великомасштабність вибору професії членами суспільства;
- в) уміння людини виконувати декілька доручень одночасно;
- г) хто працює, того й поганяють.

16. У якому році написаний «Заповіт»?

- а) 1841 р.;
- б) 1845 р.;
- в) 1860 р.;
- г) 1861 р.

17. Який символічний образ поеми «Кавказ» передає незламність, титанізм народу?

- а) Неситий орел;
- б) Прометей;
- в) Бог;
- г) Сибір.

18. До якого жанру належить «Великий льох»?

- а) Ліро-епічна поема;
- б) бурлескно-травестійна поема;
- в) поема-містерія;
- г) сатирична поема.

19. Національно-визвольна боротьба чехів під керівництвом Яна Гуса – історична основа поеми:

- а) «Наймичка»;
- б) «Кавказ»;

- в) «Великий льох»;
- г) «Єретик».

20. Укажіть жанр, до якого належать твори «Причинна», «Тополя», «Утоплена», «Русалка», «Лілея».

- а) сатирична поема;
- б) ліро-епічна соціально-побутова поема;
- в) балада;
- г) ліро-епічна поема героїчного змісту.

21. Укажіть твір, написаний російською мовою:

- а) «Художник»;
- б) «Назар Стодоля»;
- в) «Катерина»;
- г) «Причинна».

22. Укажіть жанр твору «Назар Стодоля».

- а) Історична поема;
- б) історична балада;
- в) історична повість;
- г) історична драма.

23. Кому Т. Шевченко присвятив поему «Єретик»?

- а) Яну Гусу;
- б) Шафарикові;
- в) Богдану Хмельницькому;
- г) Івану Підкові.

24. Укажіть назву автобіографічної повісті Т. Шевченка.

- а) «Варнак»;
- б) «Несчастный»;
- в) «Художник»;
- г) «Никита Гайдай».

25. Укажіть назву твору, у якому центральною є тема трагічної долі жінки

- а) «Кавказ»;
- б) «Наймичка»;
- в) «Великий льох»;
- г) «Єретик».

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Особливості діяльності першої української політичної таємної організації Кирило-Мефодіївського товариства (1846).
2. Тема історичного минулого України в ранній творчості Т.Г. Шевченка (“Перебендя”, “Тарасова ніч”, “Гамалія”, “Гайдамаки”).
3. Історична та художня правда поеми Т.Г. Шевченка “Гайдамаки”. Революційне трактування селянського визвольного руху.
4. Жанрово-композиційна особливість поеми Т.Г. Шевченка “Гайдамаки”.
5. Повсталий народ-головний герой поеми Т.Г. Шевченка “Гайдамаки”.
6. Поема Т.Г. Шевченка “Гайдамаки” у критиці.
7. Еволюція образу матері в творчості Т. Шевченка (на матеріалі поем “Катерина”, “Наймичка”, “Марія”, “Неофіти”).
8. Загальна характеристика творчості Т.Г. Шевченка періоду “Трьох літ”. Утвердження критичного реалізму в поетичній творчості Кобзаря.
9. Джерела поеми Т. Шевченка “Сон”, її композиція, своєрідність сюжету.
10. Сатиричний пафос поеми Т. Шевченка “Сон”. Галерея сатиричних образів та засоби їх творення.
11. Образ революціонера у поемі Т. Шевченка “Сон”. Суспільні ідеали поета.
12. Жанрова своєрідність твору Т. Шевченка “Кавказ”.
13. Сатиричне викриття самодержавного ладу в інвективі Т. Шевченка “Кавказ”.
14. Історична тема у творчості Т. Шевченка другого періоду. Поема “Єретик”.
15. Жанрово-композиційні особливості поеми Т. Шевченка “Єретик”.
16. Образ Яна Гуса за поемою Т. Шевченка “Єретик”, засоби його творення.
17. Цикл поезій Т. Шевченка “В казематі”, його композиційна структура, мотиви й образи.
18. Автобіографічна лірика Т. Шевченка періоду заслання, її соціальний зміст.
19. Антицарське спрямування поеми Т. Шевченка “Неофіти”.
20. Гнівне викриття царських сатрапів у незавершеній поемі Т. Шевченка “Юродивий”.
21. Історично-побутова драма Т. Шевченка “Назар Стодоля”.
22. Нове трактування теми жінки-матері у поемі Т. Шевченка “Марія”. Оцінка твору І. Франком.
23. “Народні оповідання” Марка Вовчка як якісно нове літературне явище в українській прозі.
24. Джерела “Народних оповідань” Марка Вовчка. Своєрідність оповіді, особливості мови.
25. Антикріпосницьке спрямування оповідань Марка Вовчка. “Одарка”, “Козачка”, “Ледащиця”.

26. Правдива картина народного життя в оповіданнях Марка Вовчка “Маша” та “Игрушечка”.
27. Злободенність проблематики повісті Марка Вовчка “Інститутка”. Створення галереї типових образів кріпосницького села.
28. Героїко-романтичний образ борця у повісті-казці Марка Вовчка “Кармелюк”.
29. Традиції і новаторство Глібова-байкаря.
30. Байкарська творчість Л. Глібова 40-60 рр. Зв'язок байок Л. Глібова з байками І. Крилова. Викриття потворних явищ кріпосницької дійсності в байках “Вовк і Кіт”, “Вовк та Ягня”, “Щука”, “Мірошник”.
31. Байки Л. Глібова перших пореформених років (“Ведмідь-пасічник”, “Громада”, “Мишача рада”, “Хмари”): проблематика, ідейна спрямованість і художня форма.
32. Байкарська творчість Л. Глібова 80-90-х рр.: проблематика, образи і стиль (“Коник-стрибунець”, “Мальований Стоп”, “Солом'яний дід”, “Шелестуни”, “Кундель”, “Цуцик”).
33. Ліричні поезії Л. Глібова “Журба”, “Думка”, “Моя веснянка”.
34. Історія написання і видання роману А. Свидницького “Люборацькі”.
35. Образи-персонажі та особливості їх типізації у романі А. Свидницького “Люборацькі”.
36. Оригінальне переосмислення мотивів і образів української народної сатири і гумору. Новаторство С. Руданського у створенні гуморесок-співомовок.
37. Викривальний зміст гуморесок С. Руданського, їх тематика, образи. Особливості форми. Ритмічна гнучкість і легкість коломийкового вірша.
38. Гумористичне зображення побуту і рис характеру українського селянства в гуморесках С. Руданського (“Чи високо до неба? ”, “Окуляри”, “Школяр”, “Свиня-свинєю”, “Не мої ноги”, “Господар хати” та ін.)
39. І. Франко про талановитість С. Руданського в інтерпретації народних сюжетів.
40. Періодизація творчості С. Руданського. Рання творчість. Фольклорна основа ранніх балад (“Вечорниці”, “Два трупи”, “Верба”, “Упир”, “Розмай”).
41. Пісенність ранньої лірики С. Руданського (“Сиротина я безродний”, “Ти не моя”, “Мене забудь, моя дівчино”, “Повій, вітре, на Україну”).
42. Громадські мотиви лірики С. Руданського петербурзького періоду творчості (“Гей, бики...”, “До дуба”, “Наука”, “Моя смерть”, “Над колискою”, “Студент”),
43. Історичні віршові хроніки, поеми за літературними взірцями С. Руданського (“Олег – князь Київський, Ігор - князь Сіверський”).
44. Історія написання і видання роману П. Куліша “Чорна рада”.
45. Проблематика роману П. Куліша “Чорна рада”, система образів.

46. Історико-легендарні та пригодницькі сюжети оповідань О. Стороженка.
47. Відображення селянського побуту в оповіданнях О. Стороженка (“Закоханий чорт”, “Матусине благословення”, “Вуси”, “Межигірський дід”, “Голка”, “Кіндрат Бубненко-Швидкий”, “Суджена” та ін.).
48. Белетризовані обробки фольклорно-гумористичних мотивів у творах О. Стороженка “Вчи лінивого не молотом, а голодом”, “Се така баба...” та ін.
49. Цілісний аналіз незакінченої повісті О. Стороженка “Марко Проклятий”.
50. Викриття цісарської воячини у поезії Ю. Федьковича.
51. Тема призначення поезії і ролі поета в суспільстві у творчості Ю. Федьковича.
52. Зображення визвольного руху народних мас і уславлення його керівників у поезії Ю. Федьковича.
53. Проза Ю. Федьковича. Елементи реалізму в змалюванні образів.
54. Загальна характеристика прозової спадщини Ю. Федьковича.
55. Цілісний аналіз повісті Ю. Федьковича “Три як рідні брати”.
56. Образ Сафата Зінича в однойменному оповіданні Ю. Федьковича.
57. Протест проти підневільного життя жовнірів у цісарській армії в оповіданні Ю. Федьковича “Штефан Славич”.
58. “Люба-згуба” як один із кращих зразків родинно-побутового оповідання Ю. Федьковича.
59. Проза Ю. Федьковича. Елементи романтизму в змалюванні образів.
60. Драматизм і трагізм прозових творів Ю. Федьковича.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В. Співане слово Тараса. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 48. С.8–9.
2. Антош Г. Знову про “Катерину” Т.Шевченка. *Дивослово*. 2003. №12. С. 22–24.
3. Арендаренко І. Взаємодія історії та фольклору в історичних поемах В. Скотта і Т.Шевченка // *Слово і час*. 2003. № 3. С. 62–67.
4. Бандура О. Вивчення роману П.О.Куліша Чорна рада. *Хроніка 1663 року. Українська мова і література в школі*. 1992. № 11–12. С. 21–24.
5. Барабаш Ю. Поеми-містерія Тараса Шевченка “Великий льох”. *Дивослово*. 2001. № 4. С. 7.
6. Бернадська Н. Біблійні мотиви і сюжети у творчості Т. Шевченка. *Українська література*. К., 1995. С. 26–30.
7. Бернадська Н. Жанрова та виражальна новизна творчості Т. Шевченка періоду “трьох літ”. *Українська література*. К., 1995. С. 20–26.
8. Бернадська Н. Романтичний характер ранньої творчості Т.Шевченка. *Українська література*. К., 1995. С. 14–20.
9. Бернштейн М. Журнал “Основа” і український літературний процес кінця 50-х – початку 60-х років ХІХ ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1959. С. 182–185.
10. Бернштейн М.Д. Франко і Шевченко (Спостереження над шевченкознавчою спадщиною І.Я. Франка). К.: Дніпро, 1984. С. 267.
11. Брандіс Є. Марко Вовчок: повість-дослідження. К.: Дніпро, 1975. 368 с.
12. Бронь О. Нова книжка Григорія Грабовича: за і проти [за творчістю Т.Г. Шевченка]. *Українська мова та література*. 2001. № 13. С. 5.
13. Бушак С. Український ландшафти в поетичній та малярській спадщині Тараса Шевченка. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2001. № 19. С. 6–7.
14. Васьківська О. Один з маловідомих “Кобзарів” Т. Шевченка. *Вісник книжкової палати*. 2002. № 3. С. 35–36.
15. Возняк М. Історія української літератури: [у 2 кн.]. К.: Либідь, 1993. 442 с.
16. Гнатюк М. Поема Т.Г.Шевченка “Гайдамаки”. К.: Держлітвидав України, 1963. С. 5–51.
17. Голуненко С. Романтичні образи раннього Шевченка (поема “Гайдамаки”). *Українська мова і література в школі*. 1991. № 4. С. 79.
18. Гончар О. Невідцвітне слово. *Цимбалюк В. Укр. літ.: підручник для 7 кл.* К., 1997. С. 100–101.
19. Гречанюк Ю. Проблема історизму і традиції в літературі ХІХ-ХХ ст. Чернівці: Рута, 1997. С. 35–44.
20. Грушевський М. Історія української літератури: [у 6 т.] / упоряд. В.Яременко; автор передм. П.Кононенко; приміт. Л.Дунаєвської. М. Грушевський. К.: Либідь, 1993.
21. Дзюба І. Статті про Тараса Шевченка. *Українська мова і література*. 2005. № 4. 32 с.

22. Єфремов С. Історія українського письменства. К.: Femina, 1995. С. 403–407.
23. Жіноча доля в поезіях Тараса Шевченка. *1000 творів з української та зарубіжної літератури для 5-11 класів*. Донецьк, 2001. С. 221–224.
24. Жук Н. Анатолій Свидницький: Літературний портрет. К.: Дніпро, 1987. 149 с.
25. Жуковська Л. Кобзар у нашій оселі. *Розкажіть онуку*. 2001. № 42. С. 14–15.
26. Зайцев П. Життя Т.Шевченка: [2-е вид.]. К.: Обереги, 2004. 232 с.
27. Засенко О. “Народні оповідання” Марка Вовчка і їх місце в історії української літератури. *Літературно-критичні нариси і статті*. К.: Держлітвидав України, 1962. С. 98–197.
28. Засенко О. Марко Вовчок: Життя, творчість, місце в історії літератури. К.: Вид-во АН УРСР, 1964. 655 с.
29. Землянська А.В. Топоси сакрального в художній прозі Миколи Хвильового. Мелітополь: Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2013. 231 с.
30. Землянська А.В., Землянський А.М. Жанрова еkleктика ретро-детективів Богдана Коломійчука. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2018. №4(40). 2017, 3(47). 2018. С. 275–286.
31. Золотухін Г.О. Відкриття самодержавно – кріпосницького гноблення в поемі Т.Г. Шевченка “Сон”: Твір – роздум. *Твір з української мови та літератури: Посібник для старшокласників та абітурієнтів*. К.: Наукова думка, 1997. С. 246–249.
32. Золотухін Г.О. Доля жінки – матері в поемі “Наймичка”: Твір – роздум. *Твір з української мови та літератури: посібник для старшокласників та абітурієнтів*. К.: Наукова думка, 1997. С. 236–240.
33. Зотова В.Г. Мала проза Людмили Таран: проблемно-тематичний і стильовий аспекти. *Чарнобылем не зарасце: традиції матерьяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся: зборнік навуковых артыкулаў*. 2016. Т2. С. 138–147.
34. Зотова В.Г., Копейцева Л.П. Г.Гарсія Маркес і Володимир Дрозд: художні топоси буттєвих меж. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. 2017. Вип. 45. С. 76–79.
35. Історія української культури / за заг. ред. І.Крип’якевича. К.: Либідь, 1994. С. 315–384.
36. Історія української літератури ХІХ ст. / за ред. М.Яценка. К.: Либідь, 1996. С. 272–318.
37. Іщук А. Олекса Стороженко. *Стороженко О.* К.: Держлітвидав України, 1987. С. 5–18.
38. Кирилюк Є. Тарас Шевченко: Життя і творчість. К.: Держлітвидав, 1964. 650 с.

39. Ключек Г. До істинного Тараса Шевченка. Хто і як фальсифікував “Кобзаря”. *Українська мова та література*. 2001. № 13. С. 1–4.
40. Ключек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. Навчально-методичний посібник. К.: Освіта, 1998. 237 с.
41. Козацька любов до Вітчизни (За поемою “Гамалія”). *1000 творів з української та зарубіжної літератури для 5-11 класів*. Донецьк, 2001. С. 104–105.
42. Коломієць В. Знайомимо дев’ятикласників із творчістю Анатолія Свидницького. *Українська мова та література в школі*. 1992. № 9–10. С. 22–25.
43. Коломієць В. Картини майбутнього життя відновленого народу в творчості Т.Г. Шевченка. *Українська мова та література: посібник для вчителів – словесників, студентів – філологів, вступників до вузів*. К., 1996. С. 25–26.
44. Коломієць В. Т. Коломієць Образ народного месника в героїко-романтичній поемі Т.Г. Шевченка “Гайдамаки”. *Українська мова та література: Посібник для вчителів – словесників, студентів – філологів, вступників до вузів*. К., 1996. С. 22 – 24.
45. Копейцева Л.П. Проблема автора та авторської позиції в сучасному літературознавстві. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Серія літературознавство. Вип. 2(58). 2009. С. 168–174.
46. Крутікова Н. Марко Вовчок. *Марко Вовчок. Оповідання. Казки. Повісті. Роман*. К.: Наукова думка, 1983. С. 5–30.
47. Куліш П. Твори: [у 2-х т.]. К.: Наукова думка, 1994. 435 с.
48. Лобач-Жученко Б. Літопис життя і творчості марка Вовчка. К.: Дніпро, 1983. 462 с.
49. Лобач-Жученко Б. Літопис Марка Вовчка. К.: Дніпро, 1988. 485 с.
50. Малярник М. Перекази про Іржавецьку чудотворну ікону Богоматері в поезії Т.Г. Шевченка. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 2–3. С. 27–30.
51. Марко Вовчок. Оповідання. Казка. Повісті. Роман. К.: Наукова думка, 1983. 638 с.
52. Марченко М.І. Історичне минуле українського народу в творчості Т.Г. Шевченка. К.: Радянська школа, 1957. С. 196.
53. Міщук Р. Письменник із “орлиним пером”. *Свидницький А. Люборацькі*. К.: Дніпро, 1984. С. 5–23.
54. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш. *Куліш П. Твори: [у 2-х т.]*. К.: Наукова думка, 1994. Т.1.
55. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш. *Куліш П. Твори: [у 2-х т.]*. К.: Наукова думка, 1994. Т.2.
56. Нахлік Є. Українська романтична проза 20-60-х років ХІХ ст. К.: Наукова думка, 1988. С.93–136.

57. Недзвідський А. Марко Вовчок: Семінарій. К.: Вища школа, 1981. 167 с.
58. Огієнко І. Тарас Шевченко / упоряд. М. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 2002. 438 с.
59. Одарченко П. Мазепа у творах Шевченка. *Жива вода*. 2001. № 12. С. 4.
60. Павлюк М.М. Творчий метод і поетика Т.Шевченка. К.: Наукова думка, 1980. С. 284–287.
61. Пахаренко В. Тарас Шевченко (1814-1861 рр.). *Українська мова і література*. 2004. № 2–4. С. 72.
62. Пільгук І. Пантелеймон Кулішгук. *Куліш П. Вибрані твори*. К.: Дніпро, 1969. С. 3–45.
63. Пісенні корені поезії Тараса Шевченка. *1000 творів з української та зарубіжної літератури для 5-11 класів*. Донецьк, 2001. С. 210–212.
64. Приходько П.Г. Поема Т.Г.Шевченка “Сон”. К.: Вид-во АН УРСР, 1959. С. 192.
65. Прокоф’єва Л. Твори Т. Шевченка про природу рідного краю. *Розкажіть онуку*. 2003. № 2–3. С. 48–49.
66. Рудницький Л. Нове трактування тексту Шевченкового вірша “Заповіт”, що став народною піснею – гімном відродження України. *Народна творчість та етнографія*. 1996. № 2-3. С. 35–40.
67. Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси. К.: Наукова думка, 1985. 574 с.
68. Святовець В. Своєрідність і неповторність художньої деталі в творчості Тараса Шевченка. *Образотворче мистецтво*. 1995. № 1. С. 28–29.
69. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. К.: Вид-во АН УРСР, 1962. 416 с.
70. Скоць А. Поема Т.Шевченка “Наймичка”. *Дивослово*. 1994. №3. С. 23–31.
71. Скоць А. Шевченкова “Катерина”. *Українська мова і література*. 1991. №6. С. 30.
72. Скрекотень В.І. Сатирична типізація в поемі Шевченка “Сон”. К., 1957. С. 38–102.
73. Смілянська В. Поема “Марія”. *Сучасність*. 1997. № 3. С.109.
74. Смілянська В. Аналіз твору “Марія”. *Сучасність*. 1999. № 7. С. 89.
75. Стельмашу С. Шевченків заповіт. *Світ дитини*. 2001. № 3. С. 13.
76. Стороженко О. Марко Проклятий: Повість. Оповідання. К.: Дніпро, 1989. 623 с.
77. Стороженко О. Твори: В 2-х т. К.: Держлітвидав України, 1957.
78. Тараненко М. Марко Вовчок: Літературний портрет. К.: Держлітвидав України, 1958. 136 с.
79. Торцева Є. Сучасникам, що живуть в Україні, моє дружнє. *Теледень – Славутич*. 2003. № 28. С. 12.
80. Трагізм жіночої долі в творчості Т.Г. Шевченка. *Зразки творів з української літератури*. К., 1998. С. 5–7.

81. Франко І. Анатоль Патрикійович Свидницький. *І. Франко: у 50 т.* К.: Наукова думка, 1980. Т.27. С.7–8.
82. Франко І. Марія Маркович (Марко Вовчок). Посмертна згадка: у 50 т. К.: Наукова думка, 1982. Т.37. С. 276–279.
83. Хропко П. Анатолій Свидницький. *Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси.* К.: Наукова думка, 1985. С. 5–26.
84. Хропко П. Творчість Олекси Стороженка в контексті української прози і літературно-критичної думки. *Радянське літературознавство.* 1988. №9. С. 15.
85. Цимбалюк В. “Балади Шевченка. *Українська література: Підручник для 7 кл.* К., 1997. С. 102–103.
86. Шаров С.В. Використання електронних підручників в навчальному процесі. *Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики.* 2005. Т5. №3. С. 273–275.
87. Шаров С., Постильна О. Інформатизація освіти і виховання як вектор розвитку сучасного суспільства. *Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун.-ту. Серія: Педагогіка.* 2017. №18. С. 199–204.
88. Шаров С.В., Шарова Т.М. Електронний підручник історія зарубіжної літератури XVII–XVIII ст. у самостійній діяльності студентів-філологів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету.* 2011. №3. С. 304–311.
89. Шарова Т. Категорія пам’яті в мемуарних творах Василя Бондаря. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія: Літературознавство.* 2010. Вип. 1(2). С. 134–140.
90. Шарова Т. М. Жіноча проза: теоретичні засади визначення та класифікація. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Карабіна.* №745. Серія “Філологія”. Вип. 49. Харків, 2006. 214 с.
91. Шарова Т.М., Саєнко Ю.В. Іван Багмут: тематичний спектр та світоглядні орієнтири. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* 2013. №22 (281). С. 273–279.
92. Шарова Т., Шаров С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт. *Молодь і ринок.* 2018. №9(164). С. 33–38.
93. Шарова Т.М., Шаров С.В. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки.* 2015. №39. С. 290–296.
94. Шарова Т.М. Василь Бондар: поезія та художня проза письменника як біографічний ландшафт. Харків: Видавництво «Майдан», 2010. 184 с.
95. Шаховський С. Політичні поеми Шевченка періоду “трьох літ”. *Вісник Львівського університету,* 1964. С. 36–53.

96. Шевченко Т.Г. Кобзар. К.: Товариство “Знання України”, 1992. 384 с.
97. Шепотьев В. Образи птахів у шевченковій творчості (До питання про вплив народної поезії та символіки на Шевченка). *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 2–3. С. 104–116.